

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра соціальних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувачка кафедри

_____ О.М.Котикова

«_____» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»

Тема: **ПАТРОНАТ ТА УСИНОВЛЕННЯ ЯК ФОРМИ ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРІТ**

Виконавець: **Максименко Світлана Сергіївна**

Керівник: **кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних технологій,**

Тімкін Іван Федотович

Нормоконтролер: _____ Новікова Н.Є

КИЇВ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПАТРОНАТ ТА УСИНОВЛЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ – СИРОТАМИ	9
1.1. Історичні умови становлення соціального захисту дітей-сиріт	9
1.2. Типи та основні характеристики патронату та усиновлення як форм опіки дітей-сиріт	26
1.3. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт, які знаходяться під патронатом чи опікою	34
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПАТРОНАТУ ТА УСИНОВЛЕННЯ ЯК ФОРМ ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРІТ	47
2.1. Сімейно-орієнтований підхід в роботі з дітьми-сиротами	47
2.2. Порівняльний аналіз форм опіки дітей-сиріт в умовах українського суспільства	55
2.3. Впровадження результатів дослідження в програму соціальної роботи з дітьми-сиротами та сім'ями, що виховують дітей-сиріт	72
Висновки до другого розділу	80
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87

ВСТУП

Сім'я та батьківський дім стають гарантами стабільності і надійності у світі, повному щоденних змін. Сім'ї належить пріоритетне місце в процесі формування і розвитку особистості з самого її народження. Вона є першим вихователем, передає знання, традиції, формує цінності, навички. Однак сьогодні, в сучасних умовах нестабільної країни, багато які сім'ї не змогли адаптуватися і сформувати захисні механізми для себе та своїх близьких. Знизився виховний потенціал, погіршився моральний, психологічний клімат не тільки сімей, а й усього суспільства загалом. Матеріальні труднощі сімей, руйнування етичних та моральних норм, соціальних зв'язків, все більша кількість дітей із вродженими патологіями – все це призвело до зниження рівня захисту дітей та до загострення такої актуальною проблеми, як влаштування та розвиток дітей-сиріт.

Актуальність дослідження. Одним із основних завдань сьогодення є поліпшення становища дітей у суспільстві. Особливе місце у розв'язанні цієї проблеми належить створенню достатніх умов щодо захисту прав кожної дитини. Масштабні за соціальними наслідками зміни, які нині відбуваються у світі та в Україні, зумовили зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Щороку близько 8 тисяч дітей залишаються без батьківського піклування через знецінення інституту сім'ї, складні життєві обставини, безвідповідальність батьків до виконання своїх обов'язків стосовно дітей, зростання рівня алкоголізації сімей з дітьми, зловживання батьків наркотичними засобами, жорстоке поводження з дитиною, відповідно до інформації в наказі президента та національної стратегії профілактики соціального сирітства.

Значна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають в інтернатних закладах, система виховання яких не створює достатніх умов підготовки їх до самостійного життя.

Недостатньо ефективними є результати взаємодії органів виконавчої влади з громадськими організаціями, які здійснюють захист прав дітей, відсутні дієві

програми попередження соціального сирітства, соціального захисту та підтримки дітей, які залишилися без батьківського піклування.

У зв'язку з цим особливо гостро постала проблема вдосконалення системи соціального захисту та захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні, що обумовлює її перегляд і реорганізацію, які б сприяли створенню умов успішного входження цієї категорії дітей у соціум.

Аналіз наукових напрацювань з окресленої проблеми дозволяє стверджувати, що питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, стало об'єктом дослідження у сфері права, історії, психології, педагогіки, соціальної роботи та соціальної педагогіки.

Вивчення міжнародного досвіду захисту дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, свідчить про ефективність соціальної і соціально-педагогічної роботи з такою категорією дітей. Так, специфіка соціальної роботи з дітьми-сиротами окреслена у працях зарубіжних учених П. Ділуерта, Р. Картера. Д. Кіртона, А. Нортон, Х. Салмона. М. Хілла та ін.; проблема дитинства та соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відображена у дослідженнях Д. Арчарда, Р. Кента, А. Пампрі, Б. Франкліна. Р. Фрімена та ін.; ефективність сімейних форм влаштування висвітлену у працях Д. Берріджа, Д. Туча, Р. Ламберта, І. Сінклер, Дж. Тізарда; значущість фостерінга як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розкривали К. Віллсон, С. Вотерхаус, Ш. Джордж, А. Кейн, Дж. Роу, Дж. Тріселіотіс; позитивний вплив усиновлення та його роль у формуванні свідомості дитини вивчали Е. Монк, К. Селік та ін.

Соціально-педагогічний аспект проблеми соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відображений у наукових розвідках вітчизняних учених: І. Ковчиної. Л. Міщик, Ж. Петрочко, які обґрунтовують досвід, інновації соціально-педагогічного забезпечення прав дитини; С. Заєць, Л. Кримчак, Л. Куторжевська, С. Нечай, І. Пеша, О. Потопахіна, В. Шкуркіна, Т. Янченко розкривають шляхи ефективної соціально-педагогічної підтримки та реалізації

заходів, які сприяють соціальній адаптації дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

С. Архипова, Г. Бевз, І. Зверева, А. Кагіська, Г. Майборода вивчають проблеми сучасної соціальної політики стосовно захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досвід становлення та розвитку сімейних форм виховання; О. Карпенко окреслює становище дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах української державності.

Вивчення окремих питань соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії розглянуто у працях С. Грищенка І. Долі (міжнародний досвід розвитку інститут прийомної сім'ї), В. Козубовського (соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії), О. Романовської (розгляд феномена фостерної сім'ї у Великій Британії).

Соціальний захист є однією з основних функцій держави, головним завданням якої є створення належних умов для фізичного, інтелектуального та духовного розвитку дитини й підготовка до самостійного життя. Взагалі, проблематика соціального захисту населення в Україні залишається вкрай актуальною, тому є нагальна потреба у визначенні пріоритетних напрямків, ефективних дій та заходів щодо профілактичної роботи серед населення щодо повного забезпечення та розвитку дітей-сиріт.

Відповідно до ситуації, що супроводжується соціальними, економічними, психологічними причинами, більшість дітей при наявності у них родини залишаються «соціальними сиротами», до яких можна віднести безпритульних і бездоглядних дітей, тих що перебувають на вулиці, дітей-сиріт. Якщо брати до уваги існуючий механізм захисту дитинства в державі, то можна сміло сказати про те, що проблеми соціального захисту в Україні залишаються актуальними.

Отже, актуальним є визначення напрямків, дій та заходів у соціальній роботі серед населення та забезпечення якомога ширшого кола зобов'язань щодо повного забезпечення та розвитку дітей-сиріт.

Об'єктом дослідження є форми опіки дітей-сиріт.

Предмет дослідження - патронат та усиновлення як форми опіки дітей-сиріт.

Метою дослідження є дослідження ефективності форм опіки дітей-сиріт в умовах українського суспільства.

Завдання:

- 1) вивчити умови становлення соціального захисту дітей-сиріт;
- 2) дослідити особливості форм опіки дітей-сиріт, такі як патронат та усиновлення;
- 3) визначити спільні та різноманітні риси патронату та усиновлення як форм опіки дітей-сиріт;
- 4) обґрунтувати необхідність використання діагностики дітей-сиріт перед переходом дитини-сироти до нової форми сімейного влаштування.

Дослідження проведено з використанням загальнонаукових та спеціальних **методів**. Серед загальнонаукових методів використовувалися: аналіз, синтез, індукція, дедукція, – при ознайомленні з теоретичними засадами та виробленні загальних висновків, що стосуються вищевказаних задач. Також доречними у використанні є порівняльний та історичний методи, які використовуються для аналізу ключових джерел з означеної теми.

Серед основних методів теоретичного рівня можна виділити наступні: абстрагування, ідеалізація, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аксіоматика, узагальнення та інші. На теоретичному рівні проводяться логічне дослідження зібраних фактів, вироблення понять, думок, робляться висновки. Таким чином, новий теоретичний зміст знань надбудовується над емпіричними знаннями.

Гіпотеза: припускаємо, що патронат сім'ї – це позитивний досвід соціальної роботи у процесі надання допомоги сім'ї, що виховує дитину-сироту та у процесі надання допомоги самій дитині.

Наукова новизна отриманих результатів. Дослідження обраної теми є однією із спроб розкрити сутність та особливості підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми-сиротами.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані висновки дають змогу узагальнити знання та практичний досвід соціальної роботи з дітьми-сиротами.

Результати, отримані в процесі дослідження, можуть застосовуватись у освітній та соціальній галузях життя. Напрацьовані під час дослідження теоретичні засади можуть бути використані у навчальному процесі соціальних працівників та їх практичній діяльності.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основної роботи – 86 сторінок. Список використаної літератури містить 90 найменувань (викладені на 9 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ПАТРОНАЖ ТА УСИНОВЛЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ – СИРОТАМИ

1.1. Історичні умови становлення соціального захисту дітей-сиріт

Повний і всебічний розвиток особистості дитини, створення необхідних умов для реалізації та захисту її прав і свобод – пріоритетне завдання будь-якої сучасної демократичної та правової держави. В Україні заходами забезпечення охорони дитинства передбачене належне виконання батьками своїх обов'язків, щодо виховання та розвитку дітей.

Сім'я є основним та необхідним середовищем для виховання дитини та її розвитку, оскільки саме в сім'ї формуються у дитини цінності, їх цілісна система, норми поведінки, розуміння відповідальності людини як особистості й громадянина своєї держави.

Сьогодні серед багатьох сімей існують проблеми, які умовно можна окреслити як «складні життєві обставини». Багато дітей страждають в прямому розумінні цього слова, адже родини, які опиняються в таких складних життєвих обставинах (складності з житлом або його відсутність; безробіття; алкоголізм батьків або одного з них; наркотична залежність тощо), просто не приділяють увагу своїм дітям. Відповідно через це зникає вклад сім'ї в розвиток дитини, – найменшої особистості у суспільстві. Щороку велика кількість дітей залишається взагалі без батьківського піклування, підставою тому є вищенаведене поняття – складні життєві обставини. Саме через безвідповідальне ставлення батьків до своєї дитини у виконанні своїх обов'язків у деяких сім'ях, жорстоке поводження із дітьми, вживання алкоголю, наркотиків, виникають проблеми розвитку дітей та їх подальшу адаптацію у суспільстві.

Все частіше можна почути такий термін, як «соціальні сироти». Причинами цього явища є:

По – перше, у системі соціального захисту дітей та молоді повинна бути реалізація соціально-економічної політики, яка має діяти на забезпечення стабільності соціального розвитку у суспільстві. Це має бути свого роду дієвий механізм, що перш за все несе захист сім'ї від соціальних ризиків.

По – друге, розуміючи, що такий механізм за певних причин у нашій державі не завжди діє та може бути неефективним, захист та підтримка таких особливих сімей, знижує потенційну можливість усунення певних ризиків у родині зі складними життєвими обставинами, а саме жорстоке поводження з дітьми, алкоголізм та наркотична залежність батьків, залишають у сприйнятті дитиною навколишнього середовища негативний вплив, що підштовхує та дає приклад сприйняття життя й поводження у суспільстві таким самим чином.

Нормативно-правові документи, зокрема Закон України «Про охорону дитинства», визначають категорію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, таким чином: «дитина-сирота – дитина, у якої померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, батьки яких: позбавлені батьківських прав; дітей відібрано без позбавлення батьків батьківських прав; визнані відсутніми безвісти; визнані недієздатними; оголошені померлими; відбувають покарання в місцях позбавлення волі; перебувають під вартою на час слідства; розшукуються органами внутрішніх справ через ухиляння від сплати аліментів; відсутність відомостей про їхнє місцезнаходження; через тривалу хворобу не мають змогу виконувати батьківські обов'язки; підкинуті діти; батьки яких невідомі; безпритульні діти» [1; 8].

Нормативно-правову базу із соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, становлять: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти України. Важливим міжнародним нормативно-правовим документом є Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., яка ратифікована постановою Верховної Ради

УРСР № 789-XII від 27 лютого 1991 р. «Про ратифікацію Конвенції про права дитини». У Конвенції зазначено, що дитина, яка постійно або тимчасово позбавлена сімейного оточення, не має залишатися в такому оточенні і має право на захист і допомогу держави (ст. 20). У Конвенції також закріплено право на життя (ст. 6), право на ім'я та громадянство (ст. 7), право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я (ст. 24), право на соціальне забезпечення (ст. 26), право на освіту (ст. 29), право на відпочинок та дозвілля (ст. 31), право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст. 34), право на захист від усіх форм експлуатації (ст. 36), право на правову допомогу та гуманне ставлення (ст. 37).

Ратифікувавши Конвенцію, Україна тим самим, ґрунтуючись на першорядності загальнолюдських цінностей і гармонійного розвитку особистості, визнала пріоритет інтересів дитини у суспільстві та необхідність особливої турботи про соціально незахищених дітей, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення прав та соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основним документом нормативно-правового регулювання діяльності органів опіки та піклування в Україні є Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., яка гарантує конституційні права та свободи громадян, у тому числі і дітей (розділ II).

Це, зокрема:

- право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23),
- право на життя (ст. 27),
- право на повагу до гідності особистості (ст. 28),
- право на соціальний захист (ст. 46),
- право на житло (ст. 47),
- право на охорону здоров'я (ст. 49),
- право на освіту (ст. 53),
- право на правову допомогу (ст. 59). Ст. 51, 52

У Конституції України передбачається, що:

- обов'язок щодо утримання дітей до їх повноліття покладається на батьків;
- сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою;
- утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

Нормативно-правове регулювання діяльності органів опіки та піклування щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та основи соціального захисту дітей вказаної категорії визначено Цивільним та Сімейним кодексами України, законами України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, Постановою Кабінету Міністрів від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. № 34/166/131/88 «Про затвердження Правил опіки та піклування» та іншими нормативно-правовими документами.

Основні положення щодо влаштування дітей, які за певних обставин не можуть виховуватися у власній родині (смерть батьків, позбавлення батьківських прав або засудження батьків, асоціальні умови виховання у рідній родині тощо), містяться у Сімейному кодексі України.

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки є складовою частиною законодавства про охорону дитинства.

Ст. 6 цього Закону визначено пріоритети форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування вживає вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України – на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

До закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування, дитина може бути влаштована в разі, якщо з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання в сім'ю.

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про забезпечення організаційно правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» у разі встановлення факту відсутності батьківського піклування щодо дитини орган опіки та піклування зобов'язаний протягом одного дня забезпечити тимчасове влаштування такої дитини до вирішення питання про форму влаштування дитини.

Згідно зі ст. 32 цього Закону за дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, зберігається право на житло, в якому вони проживали з батьками, рідними тощо до влаштування у відповідні заклади [6, 7]. Місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування (за місцем проживання дітей до їх влаштування у відповідні заклади) несуть відповідальність за збереження зазначеного житла і повернення його дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після завершення їх перебування у відповідному закладі для таких дітей, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї.

Історично визначеною формою влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання у сім'ю є встановлення над ними опіки (піклування). Ця процедура передбачає виховання таких дітей, а також захист їхніх особистих і майнових прав та інтересів.

Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли 14 років, а піклування – над дітьми віком від 14 до 18 років. Опікуни, як правило, обираються з осіб, які є близькими для підопічного, що передбачає перш за все збереження між дитиною і опікуном родинних зв'язків (ст. 243).

Загальні положення про опіку та піклування викладено в Цивільному кодексі України, а спеціальні положення щодо опіки та піклування над дітьми визначено у Сімейному кодексі України та Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дітей» передбачено вимоги до особи опікуна (піклувальника) і порядок встановлення опіки та піклування над дітьми.

Особи, які всиновлюють або беруть під опіку (піклування) дитину-сироту чи дитину, позбавлену батьківського піклування, прирівнюються у правах на грошову допомогу до кровних батьків. На дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, призначається державна допомога в тому випадку, коли розмір одержуваних на цих дітей аліментів, пенсій і допомоги в сумі на місяць не перевищує двократного розміру мінімальної заробітної плати [6, 60].

Можливе також призначення тимчасової допомоги на дітей, якщо біологічні батьки ухиляються від сплати аліментів, призначених на утримання дитини за рішенням суду при позбавленні їх батьківських прав, а також у тих випадках, коли стягнення аліментів неможливе.

Одним з найважливіших завдань існування інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є підготовка до самостійного життя у суспільстві, до входження в соціум різного рівня, оскільки готовність до шлюбу, вибору професії, організації побуту, дозвілля, спілкування є визначальною для організації оптимального дорослого життя.

Однак сьогоднішні випускники інтернатних закладів визнають, що більшість з них не підготовлена до сучасних умов життя. Особливо ускладнює їх життя певна відсутність досвіду у практичному вирішенні власних потреб: невміння відстоювати свої особисті та майнові права, незнання законів та застосування їх у житті тощо.

Ще з часів Київської Русі виявлялися гуманізм, чуйність, милосердя у ставленні народу до дітей-сиріт, дітей-підкидьків, які залишилися без батьків. Для них створювалися спеціальні притулки, які називалися божедомками. За дітьми доглядали досвідчені бабусі, а люди допомагали чим могли: їжею, одягом, саморобними іграшками, які зносили до притулків [70, с. 14].

Громадська благодійність ще за часів введення християнства в Київській Русі. Любов до ближнього – це головна ідея християнської моралі. На законодавчому

рівні розвиток допомоги дітям починається з часів князівства Володимира [42]. Так, у 996 році він ухвалив статут, який офіційно зобов'язував духовенство надавати допомогу дітям-сиротам та здійснювати соціальну опіку над ними; постановив віддати десятину з усього майна нужденним, у тому числі і сиротам [42].

У литовсько-польський період та добу козацької держави головними меценатами були князі К. Острозький, Гальшка Гулевичівна, гетьмани Б. Хмельницький, І. Мазепа. Вони на свої кошти утримували притулки, навчальні заклади та надавали соціальну підтримку знедоленим. Такиж тенденції характерні і для Московської держави, до складу якої згодом увійшла переважна частина українських земель. У період правління Івана IV Лютого та Бориса Годунова соціальна підтримка знедолених стала державною справою, допомога сиротам здійснювалась, незважаючи на їхню національність [37].

Цілеспрямована діяльність щодо захисту і підтримки дітей почалася за Петра I і продовжила свій розвиток за Катерини II. За цей період видано серію указів, спрямованих на захист, утримання, виховання та професійне навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Розвиток капіталістичних відносин у Західній Європі, зокрема, Австрійській імперії, до складу якої входила Західна Україна, призвів до того, що продаж бідних і безпритульних дітей став нормою. Постійна виробнича зайнятість батьків і зростання у зв'язку з цим дитячої бездоглядності призвели до нової форми опіки «безкоштовних колискових», «денних сховищ», ясел [37, с. 21].

Історія свідчить про те, що проблема, яка розглядається, завжди визначалася як пріоритетна. Зазначимо, що суспільно-політичний розвиток України ще довго стримувало поневолення іншими державами.

Так, ще за часів Київської Русі традиції благодійницької діяльності зберігалися. Йдеться про різні форми суспільної опіки, – продовження традицій Володимира і князів, які були прикладом особистого благодіяння і захисту убогих, старців, дітей-сиріт та інших [42].

Подальші історичні події свідчать про те, що проблема дітей-сиріт не зникає, а з часом загострюється. Перша світова війна 1917 р., голод 1921-1923 рр. призвели до

масової безпритульності дітей та зростання злочинності неповнолітніх. Створення дитячих комун, вилучення безпритульних дітей з вулиці та переміщення їх в інтернатні установи дозволили розв'язати цю гостру соціально-педагогічну умову.

Друга світова війна погіршила становище дітей-сиріт, чисельність яких постійно зростала. У воєнні та післявоєнні роки основним контингентом дитячих будинків були сироти [37, с. 21].

У 70-80-ті рр. ХХ в СРСР тема безпритульності та бездоглядності неповнолітніх була закритою, оскільки підкинуті діти, вихованці дитбудинку, діти, кинуті батьками, не відповідали ідеї «розвинуте соціальне суспільство».

Розпад Радянського Союзу і соціально-економічні потрясіння, які супроводжували ці події, призвели до кризи майже усіх сфер життєдіяльності колишніх громадян держави.

Незважаючи на заходи, запроваджені Україною протягом її незалежного існування, соціальне сирітство залишається однією з гострих соціально-політичних проблем [37; 42].

Для нашої епохи характерним є дітоцентризм, тому вкоренилися уявлення щодо материнства та дитинства як найвищих цінностей. Можливо, для ХХІ ст. стане характерним занепад дітоцентризму, оскільки різко змінюються соціальні умови, відбуваються ідеологічні, економічні та технологічні зміни, які безпосередньо впливають на сім'ю, а отже, і на дитину.

Сьогодні особлива увага з боку держави і суспільства приділяється дітям, які опинилися у кризовій ситуації. Невипадково, що дослідження останніх років у психології, педагогіці визнають той факт, що розвиток, виховання дитини найкраще відбувається у сім'ї, що призвело до непопулярності і закриттю установ для неповнолітніх інтернатного типу, викликало стремління зберегти сімейні відносини [48].

Передусім зазначимо, що право людини на соціальний захист є її конституційним правом, бо згідно зі статтею 46 Конституції України [4] громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на їх забезпечення в разі повної, часткової або

тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Доцільно зупинитися на понятті «соціальний захист», яке є досить новим, бо почало використовуватись у міжнародних актах у середині ХХ століття. Поняття «соціальний захист» розуміється як широке за значенням та змістом соціальне явище.

Деяки вчені вважають, що соціальний захист – сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов'язаних із наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення прибутків [28].

Інше тлумачення знаходимо в енциклопедії для фахівців соціальної сфери – «соціальний захист» – комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [40, с. 421].

Під визначенням «соціальний захист» А. Лященко [51] розумів діяльність держави, спрямовану на формування й розвиток повноцінної особистості, на виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, на створення умов для її самовизначення й утвердження в житті.

В інтегрованому курсі соціально-педагогічної теорії і практики за редакцією І. Богданової [42] соціальний захист дітей визначено як систему соціально правових заходів і гарантій, що забезпечують реалізацію й охорону законних прав і свобод дітей.

Проведене дослідження підтверджує нашу думку про те, що соціальний захист дітей – система державних заходів, спрямованих на попередження й подолання кризових ситуацій у житті кожної дитини.

Доцільність аналізу джерел з проблеми, що розглядається, підтверджується Конституцією України. Так, у статті 52 Основного Закона України [4] сказано, що «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу». Зазначено, що правовою основою реалізації цього конституційного положення є національне законодавство про соціальний захист

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що регулює відносини з надання матеріальної, соціальної та правової допомоги зазначеній категорії дітей та осіб з їх числа.

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначаються Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (далі – Закон), який набув чинності 13 січня 2005 р. і є складовою законодавства про охорону дитинства та соціальний захист.

Так, у Законі надається визначення таких категорій, як:

- «дитина-сирота» – дитина, в якій померли чи загинули батьки;
- «діти, позбавлені батьківського піклування» – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Держава визначає основні засади політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа є:

- створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї;
- виховання та утримання дітей за принципом родинності;
- сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення та підтримки усиновлювачів;
- забезпечення пріоритету форм влаштування;

- захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей;
- створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя;
- забезпечення права на здоровий розвиток;
- забезпечення соціально-правових гарантій;
- створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги;
- формування системи соціальної адаптації;
- забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, яка б оптимально відповідала потребам та бажанням особистості дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, а також особи із їх числа та запитам ринку праці;
- належне матеріально-технічне забезпечення незалежно від форми влаштування та утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, сприяння в наданні реальної допомоги і підтримки підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, банківськими установами, культурно-освітніми, громадськими, спортивними та іншими організаціями;
- правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

У статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [2] знаходимо, що заклади для бездомних осіб і безпритульних дітей – соціальні заклади, діяльність яких спрямована на допомогу безпритульним дітям, їх підтримку та реінтеграцію; реінтеграція безпритульним дітей – процес повернення безпритульних дітей до життя в суспільстві як повноправних його членів [2].

Держава не завжди спроможна створити належні умови для забезпечення потреб і підтримки дітей, які в силу різних причин втратили рідну сім'ю. Тому

пріоритетним напрямком розбудови українського суспільства кінця XX – початку XXI сторіччя є реформування системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, розвиток сімейних форм виховання зазначеної категорії дітей [19].

Встановлено, що до основних форм соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків відноситься *соціальний патронаж* та *соціальний супровід*.

Соціальний патронаж – це система заходів щодо підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу. Соціальний патронаж передбачає організацію постійної роботи в дитячих будинках сімейного типу, інтернатах, підбір сімей, які беруть дітей-сиріт з дитячих будинків та інтернатів на вихідні та канікули до себе додому, постійну роботу фахівців Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з дітьми-сиротами в сім'ях опікунів. Спеціалістами таких центрів надається постійна психологічна, педагогічна, інформаційна та юридична допомога батькам-вихователям та дітям-сиротам, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу [55, с. 269].

Відомо, що в сучасних умовах система державної опіки в Україні не може забезпечити належними умовами утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тому постає питання про розвиток нових форм опіки.

Для нашої країни на даному етапі становлення та розвитку замінної турботи необхідне вивчення, аналіз і засвоєння досвіду організації системи вторинного фостерингу в різних європейських країнах. Важливим є аналіз перепон, що постають на шляху розвитку фостерної сім'ї в Україні, для вироблення пропозицій щодо їх усунення.

З метою корекції недоліків функціонування інституту фостерної сім'ї постановою Кабінету Міністрів України № 1242 від 17 жовтня 2007 року було затверджено Державну цільову соціальну програму реформування системи закладів для дітей-

сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У ній зазначено, що до 2017 року будуть створені всі умови для реалізації державних гарантій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У програмі загальними фразами визначено пріоритетність влаштування дитини в сім'ю та реформування системи державних закладів опіки. З огляду на це, подальшого дослідження заслуговує розробка чіткого переліку поетапних заходів та дій, що стосуються зміни діяльності інтернатних закладів, співпраці з неурядовими організаціями, використання вже набутого вітчизняного досвіду, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів цієї сфери, підвищення обізнаності суспільства.

В Україні велика кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають у державних закладах опіки, проте вже зроблено помітні кроки: запровадження інституту прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу. Така робота перебуває у процесі вдосконалення, оскільки в нашій країні не існує різних видів прийомних сімей, які спеціалізуються на певній проблемі, як, наприклад, у Великій Британії.

Схема 2.1.

Схема різновидів форм влаштування в Україні та Великій Британії

Форми влаштування	Назва країни	
	Велика Британія	Україна
<i>Інституційні/державні форми влаштування</i>	<ul style="list-style-type: none"> - дитячі будинки; - пансіонати (спеціалізовані); - неспеціалізовані школи-інтернати; - інституційні заклади для неповнолітніх правопорушників; 	<ul style="list-style-type: none"> - будинок дитини; - дитячий будинок: <ul style="list-style-type: none"> ☐ для дітей дошкільного віку; ☐ для дітей шкільного віку; ☐ змішаного типу; - школи інтернати:

	<ul style="list-style-type: none"> - лікарні; - притулки 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ спеціалізовані; ☐ спеціальні; ☐ санаторні; ☐ загальноосвітні; - притулки для дітей; - центри соціально-психологічної реабілітації дітей
<p><i>Сімейні форми влаштування</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ усиновлення; ☐ опіка/піклування; ☐ фостерна сім'я: ☐ довгострокового перебування; ☐ постійного перебування; ☐ безперервного перебування; ☐ обмежена в часі; ☐ у надзвичайних ситуаціях; ☐ термінового влаштування; ☐ “коротка перерва”; ☐ короткотривалого перебування; ☐ тимчасовий фостерінг; ☐ родинне піклування; ☐ для батьків та дитини; 	<ul style="list-style-type: none"> - усиновлення - опіка/піклування - прийомна сім'я - постійного перебування (інноваційні форми) ☐ термінового влаштування; ☐ гостьова сім'я; - дитячий будинок сімейного типу; - СОС - Дитяче містечко

	☐ інтенсивний; ☐ як попередня опіка; ☐ лікувальний фостерінг; ☐ мостова сім'я (для випускників інституційних закладів); ☐ приватний фостерінг (за домовленістю)	
--	--	--

Доведено, що з досвіду соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування Великої Британії на особливу увагу заслуговують “мостові (перехідні) сім’ї”, які сприяють підготовці дитини до самостійного життя, адаптації в суспільстві після виходу з-під опіки; створенню повноцінної сім’ї, отриманню професії; слугують “містком” між інституційним закладом і суспільством.

Серед інших видів фостерної опіки заслуговують на увагу та впровадження в українську систему соціального захист - “фостерна сім’я, що надає “перерву” біологічним батькам”, які виховують дитину з особливими потребами чи дитину з девіантною поведінкою, оскільки виховання та догляд за такими дітьми потребує більшої енергії, зусиль і навичок.

Установлено, що такий вид опіки сприяє підтримці емоційного та психічного здоров’я біологічних батьків чи опікунів, відновленню здоров’я та запобігає їхньому виснаженню. З британського досвіду “фостерна сім’я як попереднє всиновлення” є ще одним ефективним видом улаштування, який сприяє підготовці розміщення дітей у сім’ї всиновителів і запобігає поверненню дітей в інституційні заклади опіки. Одним із важливих чинників британської системи соціального захисту дітей вважаємо діяльність “дитячих судів”, які свідчать про особливий підхід до проблем соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [14, 15].

Перехід української системи прийомного батьківства на професійний рівень (як це відбувається вже нині у Великій Британії) дозволить уникнути “прихованого всиновлення” (процес, коли прийомна сім'я не співпрацює з біологічними батьками дитини і не переслідує ідею її возз'єднання з біологічною сім'єю, приймаючи дитину за рідну, але і не всиновлює її через подальшу втрату пільг та державних виплат, які надаються на виховання прийомної дитини).

Заслуговує на увагу також британська розгалужена система навчання прийомних батьків. Така система діє і в Україні, але навчання батьків не завжди здійснюється з урахуванням категорій тих дітей, з якими вони працюватимуть (підлітки з числа сиріт і позбавлених батьківського піклування, хворі діти, діти з особливими потребами, з девіантною поведінкою, неповнолітні правопорушники та ін.); обов'язковий тривалий супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які вийшли з системи опіки через персональних помічників, що координують виконання індивідуального плану переходу до самостійного життя, допомагають адаптуватися в суспільстві.

Для розвитку цього процесу та здійснення ефективного захисту дитини в Україні не вистачає достатньо розроблених психолого-педагогічних методик роботи з дітьми, які входитимуть у сім'ю. Існування професійних агенцій (як це є у Великій Британії) доцільно було б використати і в українській системі соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте цей процес вимагає розробки і впровадження стандартів соціально-педагогічної роботи з дітьми окресленої категорії та механізмів ліцензування їхньої діяльності.

Нині існує нагальна потреба в аналізі, порівнянні, систематизації теоретичних і практичних питань цієї наукової проблеми з метою вирішення низки суперечностей:

- між зростанням кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та відсутністю в сучасній науковій теорії та практиці обґрунтованих ефективних шляхів локалізації явища соціальної незахищеності дітей такої категорії;

- об'єктивною потребою соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та недосконалістю системи соціального захисту таких дітей;
- необхідністю підготовки соціально-педагогічних кадрів до здійснення соціального захисту цієї категорії дітей та відсутністю теоретико-методологічного і науково-методичного забезпечення такої підготовки.

Однак, кризові явища, характерні для сучасного українського суспільства, що супроводжуються збільшенням кількості дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, актуалізують необхідність здійснення подальших досліджень, спрямованих не лише на виявлення ефективних засобів матеріального утримання означеної категорії дітей, а й на сприяння їхній соціальній адаптації, зміцнення фізичного здоров'я, формування особистісних моральних якостей, умінь і навичок, які забезпечили б їм нормальне життя і самостійну діяльність у відкритому соціумі.

Таким чином, у сучасних умовах соціально-економічного розвитку українського суспільства проблема соціальної захищеності дітей є однією з найбільш актуальних. Щоб забезпечити дітям безпеку і гідний рівень життя, у країні було створено мережу спеціалізованих освітньо-виховних установ для дітей, які потребують соціальної адаптації та реабілітації – заклади соціального захисту дітей. Дослідження їхньої діяльності із соціальної адаптації дітей є важливим завданням соціальної педагогіки.

1.2. Типи та основні характеристики патронажу та усиновлення як форм опіки дітей-сиріт

Основні положення щодо влаштування дітей, які не можуть виховуватися у власній сім'ї за певних обставин, наприклад, смерть батьків, асоціальна поведінка членів сім'ї тощо, містяться у Сімейному кодексі України. У статті 61 цього Кодексу говориться, що «основною умовою сімейного виховання дитини визначає пріоритетність її інтересів, якщо ця умова порушується, батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, що встановлюються у судовому порядку. В цьому

випадку інтереси дитини захищають органи опіки та піклування» [12, ст. 61]. Цей же Кодекс передбачає такі форми утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт: усиновлення (удочеріння); передача під опіку (піклування); виховання в сім'ях громадян України; повне державне утримання у навчально-виховних закладах.

Усиновлення – одна з найсприятливіших форм виховання для дитини. Щодо правових нюансів, то така дитина повністю прирівнюється до рідної і відповідно має рідну сім'ю. Питанням усиновлення займаються відділи освіти. Спочатку органи піклування отримують інформацію про дитину, що залишилася без сім'ї, потім вони проводять обстеження, перевіряючи факт відсутності батьків та забезпечують їй тимчасове влаштування до вирішення всіх питань. Керівники закладу, де тимчасово перебуває дитина, протягом тижня з того моменту, коли їм стало відомо, що вона залишилася без піклування батьків, повідомляють про це відділи освіти.

Згідно із Сімейним кодексом України (далі – СКУ), усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду [13, с. 76].

Особливості цієї сімейної форми опіки:

1. Усиновленою може бути дитина (ст. 208 СКУ): дитина, яку залишили в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я; дитина, яку підкинули або знайшли. Усиновлення дитини можливе тільки після досягнення нею 2-місячного віку, протягом цього терміну батьки мають змогу повернути її до себе. Кількість дітей, яких може усиновити одна особа, не обмежується.

2. Підставою для усиновлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є письмова нотаріально завірена згода на це біологічних батьків. Проте воно може бути проведене і без згоди батьків, у випадку коли вони невідомі, безвісно відсутні, недієздатні, позбавлені батьківських прав, без поважних причин більше ніж 6 місяців не проживають з дитиною та не піклуються про неї.

3. Усиновлення (удочеріння) передбачає збереження родинних зв'язків між братами та сестрами, їх не можуть передати в різні родини на виховання, крім суттєвих обставин, які визначає суд.

4. Усиновителями можуть бути повнолітні дієздатні особи, різниця у віці між усиновителем та дитиною повинна становити не менше ніж 15 років. Перевага при всиновленні надається особі, у сім'ї якої виховується дитина; вітчиму або мачусі; особі, яка бере кількох дітей, котрі є братами, сестрами; родичам дитини. Звісно, перевагу має подружжя перед самотніми громадянами.

5. Усиновлена дитина втрачає статус “дитини-сироти”, позбавляючись усіх державних пілг і гарантій для цієї соціально незахищеної категорії дітей, та порівнюється у правах та обов'язках до рідних дітей.

6. Усиновителі мають право на збереження таємниці факту всиновлення дитини, зміну відомостей про її місце та дату народження, зміну її прізвища, ім'я та по батькові.

Зазначимо, що таке право порушує положення Конвенції ООН про права дитини, зокрема ст. 7.

О. Губанова у своєму дослідженні вказує порядок дій при здійсненні процедури всиновлення:

1) постановка на облік відповідними органами дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути всиновлені, передані під опіку, піклування чи на виховання у сім'ї громадян, та ведення такого обліку (ст. 214 СКУ);

2) постановка на облік відповідними органами осіб, які бажають всиновити дитину, та ведення такого обліку (ст. 215 СКУ);

3) інформування кандидатів у всиновлювачі про дітей, які можуть бути всиновлені, з метою підбирання сім'ї всиновлювача для дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування;

4) звернення до суду всиновлювача із заявою про всиновлення дитини [33; 61].

Усиновлення (удочеріння) – це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина або дочки.

Усиновителем може бути кожен повнолітній дієздатний громадянин. Між усиновителем і всиновленою дитиною має бути різниця у віці не менше 15 років. За наявності поважних причин цю різницю може бути скорочено під час розгляду

заяви про усиновлення. У разі усиновлення дітей родичами різниця у віці між усиновителями та усиновленими до уваги не береться.

Не можуть бути усиновителями дієздатні особи, які:

- позбавлені батьківських прав; подали завідомо неправдиві документи щодо усиновлення; бажають оформити усиновлення з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди;

- вже були усиновителями, і якщо з їх вини усиновлення було скасовано або визнано недійсним;

- перебувають на обліку у психоневрологічних та наркологічних диспансерах або лікуються в зазначених установах;

- на час усиновлення не мають постійного заробітку або інших установлених законом доходів.

Усиновлення є найкращою формою влаштування долі дитини-сироти і досі єдиною, в результаті якої дитина вибуває із системи державної опіки та піклування, позбуваючись статусу дитини-сироти чи такої, що залишилася без батьківського піклування [87].

Усиновлення (удочеріння) – це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина або дочки. Усиновлення є найкращою формою влаштування долі дитини-сироти і досі єдиною, в результаті якої дитина вибуває із системи державної опіки та піклування, позбуваючись статусу дитини-сироти чи такої, що лишилася батьківського піклування.

Поступово в українському суспільстві набувають розвитку інноваційні форми опіки. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про прийомну сім'ю” від 26.04.2002 р. № 565, прийомна сім'я (далі – ПС) – сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти мають право проживати у прийомній сім'ї до 18 років, а у випадку продовження навчання – до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів [61].

Особливості цієї інноваційної сімейної форми опіки дітей-сиріт у наступному:

1. Прийомні діти зберігають соціальні статуси “дитини-сироти” та “дитини, позбавленої батьківського піклування”, що передбачають державні пільги цієї соціально незахищеної категорії населення.

2. Особи, які мають намір утворити прийомну сім'ю, обов'язково проходять тренінгові заняття для прийомних батьків, котрі спрямовані на підвищення їх педагогічної, психологічної, правової культури. Особливий акцент у роботі здійснюється на адаптації дитини-сироти до сімейного середовища, виробленні стратегії її особистісного розвитку, корекції психоемоційної й інтелектуальної сфер, попередження девіантної поведінки.

3. Проживання прийомних дітей здійснюється на власній житловій площі прийомних батьків за наявності відповідних санітарно-гігієнічних і побутових умов. Причому держава не надає жодних пільг щодо покращення житлових умов.

4. Державою здійснюється фінансове утримання прийомних дітей згідно з нормами утримання дітей-сиріт, за принципом “гроші ходять за дитиною”. Також одному з прийомних батьків виплачується грошове забезпечення.

5. Прийомні діти мають право підтримувати особисті контакти із біологічними батьками й іншими родичами, якщо це не суперечить їх інтересам і не заборонено рішенням суду. Проте форма такого спілкування визначається органом опіки за погодженням прийомних батьків та за участю соціального працівника, що здійснює соціальний супровід.

Розповсюдженою формою влаштування дитини є патронатна форма виховання дітей. У сімейному законодавстві України поняття «патронат» з'явилося у зв'язку з прийняттям нового СК України. Глава 20 нового Кодексу України так і називається «Патронат над дітьми» і містить 5 статей (252–256).

Ця форма виховання визначається законом як система передачі дітей-сиріт на утримання та виховання в сім'ю патронатного вихователя на підставі договору за обумовлену з органом опіки та піклування плату. Нині така форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, належно не реалізується, хоча й може реально пом'якшити вплив несприятливих чинників на цю категорію дітей. Стримує розвиток патронатної форми невизначеність відповідної нормативно-

правової бази та недостатнє розуміння природи патронату й доцільності його застосування в Україні.

Патронат – це форма влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, у сім'ю патронатного вихователя. Між органом опіки і піклування та патронатним вихователем укладається договір про передавання йому дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання. Такий договір може бути укладений на термін до досягнення дитиною повноліття та за відповідну плату.

Патронатна форма вважається проміжною формою влаштування і виховання дитини, яка потребує опіки, у сім'ю на усиновлення, оскільки патронатний вихователь має переважне право на її усиновлення.

Патронат у першу чергу покликаний дати дитині тимчасовий притулок, щоб сім'я, яка хоче усиновити дитину, змогла вирішити всі свої організаційні питання щодо усиновлення, а дитина – адаптуватися до нової сім'ї. Способи виховання і форму навчання патронатний вихователь визначає спільно з органом опіки та піклування. Вимоги до патронатних вихователів аналогічні тим, що встановлені законодавством для усиновлення та опіки. Орган опіки та піклування зобов'язаний контролювати виконання обов'язків патронатним вихователем.

Вивчення проблем запровадження патронатної форми виховання дітей зумовлене насамперед потребою розширити сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначити заходи соціального захисту, що забезпечуватимуть стабільність функціонування патронату над дітьми. Вирішення поставленого завдання сприятиме посиленню привабливості цивілізованих форм виховання, зменшенню кількості дітей, що перебувають (чи могли б перебувати) у притулках або інтернатах.

Патронатне виховання визначається як форма влаштування дитини на виховання в сім'ю патронатного вихователя з обов'язковим розмежуванням прав і обов'язків щодо захисту законних інтересів цієї дитини між батьками, уповноваженою службою та патронатним вихователем.

Патронат поділяється на: короткостроковий (до 6 місяців), довгостроковий (до 2 років чи на термін, що визначається інтересами конкретної дитини). Він може бути застосований не лише у випадках, коли дитина з певних причин залишилася без піклування батьків (якщо останні загинули, перебувають у лікарні, тощо), а й опинилася в соціально небезпечному оточенні.

Зокрема найпоширенішими ситуаціями, коли виникає потреба в патронатній сім'ї, є внутрішньосімейні конфлікти, тимчасова асоціальна поведінка батьків тощо. Під час перебування дитини в патронатній сім'ї проводиться робота з реабілітації її біологічної родини, аби повернути дитину в належне сімейне середовище. Така форма виховання дає змогу не влаштовувати її в інтернатні заклади, а відразу ж передавати патронатному вихователю до вирішення питання подальшого влаштування.

Існують і інші аспекти використання патронатного влаштування дітей. Важливим стимулюючим чинником є те, що патронатному вихователю виплачують заробітну плату та зараховують трудовий стаж.

Отже, за нинішніх умов розвитку сімейних форм виховання дітей використання в Україні патронатної сім'ї як тимчасової форми їх влаштування насамперед є можливим у разі відмови від новонароджених у пологових будинках. На практиці таких дітей всиновлюють лише після досягнення ними двомісячного віку за згодою їхніх батьків, засвідченою нотаріусом. Це передбачено ст. 217 Сімейного кодексу України. Слід зазначити, що реалізація норм цієї статті викликає чимало нарікань і постійно перебуває в центрі уваги суб'єктів законодавчої ініціативи.

Безперечно, патронатні сім'ї мають бути спеціально підготовлені для приймання дітей перших місяців життя. Зокрема патронатними вихователями можуть бути медичні чи педагогічні працівники з досвідом догляду за новонародженими. Інший варіант – це створення патронатних сімей за участю жінок, які в той же час і в тому ж пологовому будинку, що й жінка, яка відмовилася від немовляти, народили своїх дітей. Звісно, якщо члени такої сім'ї не мають проблем зі здоров'ям, а також житлових чи матеріальних і свідомо погоджуються стати патронатною родиною.

Для розвитку патронатної форми влаштування дітей певні передумови в Україні вже є. Вона передбачена Сімейним кодексом України. Для цього потрібно створити відповідну нормативно-правову базу для практичного запровадження патронату, розробити заходи соціальної підтримки патронатної сім'ї на державному рівні. У цьому сенсі доцільно внести зміни до глави 20 Сімейного кодексу України щодо патронату та прийняти відповідний закон, яким визначити статус патронатних вихователів, функції уповноважених органів і служб зі супроводження патронатних сімей та роботи з батьками дитини, заходи державної підтримки як дітей у патронатних сім'ях, так і патронатних вихователів, що підвищить престижність діяльності з патронатного виховання та зменшить ризики виникнення складних життєвих обставин через відсутність належного батьківського піклування.

Патронатне утримання та виховання дітей, що не мають належного батьківського піклування, на нашу думку, є більш гнучкою формою їх улаштування. Її можна застосувати до дитини будь-якого віку, незалежно від юридичного статусу, стану здоров'я, і на термін, зумовлений обставинами, в яких вона опинилася. Патронат дає змогу допомогти дитині в будь-якій ситуації. Крім того, його можна використовувати як проміжну форму для влаштування дитини в сім'ю. Особа, яка хоче усиновити чи взяти під опіку (піклування) дитину-сироту або позбавлену батьківського піклування, матиме можливість спочатку взяти її під короткостроковий патронат і в разі позитивного результату обрати іншу, бажану, форму сімейного влаштування дитини.

Для стабільного функціонування патронату, як і інших форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на законодавчому рівні слід передбачити збалансовану державну систему соціальної підтримки. Згідно з основоположними принципами Закону «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», діти, влаштовані до патронатних сімей, мають забезпечуватися відповідними харчуванням, одягом, взуттям, іграшками, медичним обслуговуванням тощо. Новонароджених мають систематично відвідувати дільничний педіатр і патронажна медсестра.

Отже, аби забезпечити передбачене Конвенцією ООН право кожної дитини на сімейне виховання, потрібно розширювати форми сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, враховуючи світовий досвід з поправкою на можливості країни.

1.3. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт, які потрапили під патронат чи опіку

Особистість індивідуальна та різниться від інших. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт відрізняються у порівнянні з соціально- психологічними особливостями інших груп людей. Розвиток дітей-сиріт інший, ніж у дітей, не обмежених в такому необхідному елементі первинної соціалізації як сім'я. Саме розвиток дитини, його етапність та наповненість впливає на соціально-психологічні особливості особистості.

Спочатку розтлумачимо поняття дитина-сирота. Відповідно до законодавства, дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, - визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке

підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування.

Відповідно, всі аспекти розвитку даної категорії дітей держава покладає на себе: громади, соціальні служби, органи управління та інші інститути держави. Також держава має сприяти саморозвитку дитини-сироти.

В першому випадку розвиток залежить від певних зовнішніх чинників (або їх відсутності), що впливають на фізичний, особистісний та психічний розвиток дитини.

В результаті позбавлення дитини можливості задовольнити життєві особистісні та в більшій мірі психічні потреби протягом достатнього часу, виникає психічна депривація.

До основних потреб дитини відносять такі як: потреба в різноплановому оточенні; потреба в емоційних зв'язках з батьками та близькими людьми; відчуття затишку та комфорту, захищеності та безпеки, довіри та стабільності оточуючого середовища. Це все сприяє здатності дитини до самореалізації в подальшому житті. Непристосованість дитини до соціально визначених форм життя та розвитку – це і є наслідками психічної депривації.

Важливим елементом є вік дитини. Чим менша дитина, тим більше вона є безпорадною, більш залежною від когось і, звичайно, негативний вплив депривації буде інтенсивнішим [56].

Зв'язок між дитиною та матір'ю дуже важливий, а відсутні фізичний та емоційний контакти між ними лише підсилює затримку психічного розвитку дитини. Дж. Боулбі вважав, що для психічного розвитку дитини найбільш вирішальним є грудний вік (від 6 до 12 місяців). Якщо на цьому етапі контакт між матір'ю та дитиною відсутній, дитина обов'язково виростає з вадами в психічному розвитку.

Сьогодні вчені кажуть про те, що крайнім проявом депривації дитини в установах інтернатного типу є так званий госпіталізм, що виявляється в трьох стадіях: фаза протесту (крик, спроба вирватися із несприятливої обстановки); фаза відчаю

(заспокоєння в результаті втрачання надії на свої зусилля); фаза вимушеного підкорення (процес відтворення стосунків з оточуючими) [36].

Також діти, які виховуються в установах інтернатного типу мають низьку потребу в спілкуванні. Саме це пов'язано з останньою фазою підкорення, яку дитина вже пройшла та примирилася з негативною ситуацією, в умовах якої опинилася.

У сиріт пізніше формуються мімічні реакції, загальмовані або практично не розвинуті загальні моторні та звукові реакції. Емоційні порушення виявляються у формі поганого настрою дитини, нудьги, апатії, інколи - агресії. У дітей часто виявляється плаксивість, пригніченість, дратівливість, що констатується дорослими як агресія. Усе це спроба організму дитини відновити емоційні контакти з близькою людиною. Чим швидше це відбудеться, тим меншою мірою порушується розвиток дитини [35, с. 208].

Відомо, що для дітей менше 3-х років існують Будинки для малюків, а для старших – Дитячий будинок. Всі дитячі будинки мають за мету надавати соціальний захист дітям, що залишилися без батьків з тих чи інших причин, навчати їх поведінці у суспільстві, відновлювати їх психічне здоров'я. Проте, не дивлячись на це, для маленької дитини зміна закладів – це серйозна стресова ситуація. Нові труднощі загострюють депривацію, яка почалася в ранньому віці. Наявними ознаками такого явища є: відмова розмовляти, агресія, поганий настрій, роздратованість, втрата тимчасових навичок самостійного існування, висловлювання бажань тощо [81].

Також, дитині доводиться звикати до нового оточення, що змінюється надто швидко. На фоні стресової ситуації, пов'язаної з переходом з одного закладу до іншого, у дитини спостерігаються й інші відхилення у формуванні особистості в трьох сферах: інтелектуальній, вольовій та емоційній.

Що стосується наслідків недостатнього інтелектуального розвитку дитини, то тут треба виокремити нестійку увагу, погану пам'ять, низьку ерудицію, слабо розвинене абстрактно-логічне, образне, вербальне мислення. Це виникає через педагогічну занедбаність або через порушення нормальної роботи мозку.

Наприклад, найбільші порушення в дітей-сиріт, які виховуються в умовах дитячих будинків, спостерігаються в емоційно-вольовій сфері: порушення соціальної взаємодії, невпевненість у собі, зниження самоорганізованості, цілеспрямованості, недостатньо розвинутій самостійності, неадекватній самооцінці, відсутності тенденції до співробітництва.

Дослідження свідчать про те, що порушення вольової сфери дошкільника-сироти, що проживає в дитячому будинку, виявляються у вигляді підвищеної чуттєвості до різних перешкод, неготовності долати труднощі, зниження потреби в досягненні успіху, порушення емоційних контактів з оточуючими, схильності до депресивних станів тощо [39].

У дітей-сиріт, які виховуються в дитячих будинках, спостерігаються порушення, викликані нереалізованою потребою в батьківській любові та визнанні. Це одна з причин серйозних порушень емоційному розвитку.

Мінкова Е.А. на основі власних досліджень описує емоційний портрет дитини-сироти та в них такі риси: бідна гама емоцій, одноманітність емоційних засобів спілкування; схильність до швидкої зміни настрою; стереотипність емоційних проявів; неадекватна реакція на схвалення та зауваження; схильність до тривоги, страху; нестабільність емоційних контактів з оточуючими; нерозуміння емоційного стану інших людей, її поведінки; імпульсивність, афективні реакції [52, с. 10].

Бардишевська М. К. розрізняє декілька груп дітей-сиріт, що живуть та виховуються в дитячих будинках, які різняться за мірою емоційної недостатності від (3- 5 років).

Перша група: «уникаючі» діти.

Вони вважаються найбільш проблемною категорією дітей-сиріт, так як мають тяжкий емоційний стан. Ранній розвиток у них відбувався у непростих умовах. Через це період адаптації в притулку триває довше, ніж у інших дітей. Цим дітям важко знайти спільну мову як з дорослими так і з іншими оточуючими, часто бувають агресивні. Їхньою ознакою є ще те, що вони намагаються ізолюватися від соціуму. Дітям першої групи важко пізнавати нове середовище через страх, що

залишився ще з перших років життя та нездатність встановлювати прості контакти з оточуючими.

Друга група: діти, що чіпляються.

Перебувають в більш сприятливій ситуації для розвитку. Вони роблять активні спроби для встановлення контакту з дорослими, але цей контакт має примітивний та поверховий характер. Дитина шукає тепла та захисту. Вона довіряється малознайомій людині. І якщо дорослий робить спроби перервати спілкування, то дитина всіляко не дає це зробити та намагається постійно бути поряд.

Але така група дітей має свою перевагу у вигляді здатності забезпечувати для себе якусь певну емоційну безпеку за рахунок дорослих.

Третя група: діти з недиференційованою прихильністю.

Вони також легко знаходять спільну мову з оточуючими, та навіть уміють маніпулювати. Ці діти виділяються тим, що вони надають перевагу спілкуванню з дітьми, а не дорослими.

Четверта група: амбівалентні діти.

В цих дітей існує прихильність до дорослих, проте вона формується поетапно та є суперечною.

З самого початку діти ведуть себе стримано. І поступово починають налагоджувати стосунки: впізнавати дорослого, радіти зустрічі тощо.

Далі виявляється амбівалентність, яка виражається в агресивній реакції на відсутність дорослого або розлуку з ним та таким чином намагається його покарати.

І на заключному етапі діти радують зустрічам з дорослими, а згодом робить все можливе, щоб стати непомітною. Емоційний зв'язок в цьому випадку не гарантує безпеку, але амбівалентна прихильність має місце та є більш розвиненою, ніж у третій групі діток.

П'ята група: соціально-тривожні діти.

Це дітки, які жили в сім'ях. Емоційна прихильність цих дітей вважається майже нормою. Діти проявляють величезну прихильність до їх вихователя, який постійно приділяє їм увагу, та ігнорують, або часто бояться інших людей.

Шоста група: гармонійні діти.

Дітей цієї групи майже не знайдеш у дитячих будинках. Вони також мають досвід проживання в сім'ї. Проте, на відміну від попередньої групи у цих дітей не одна прихильність у вигляді вихователя, а декілька.

Отже, ми можемо спостерігати негативний вплив статусу сироти на дітей-сиріт через недостатній емоційний зв'язок дитини з дорослими та приділення занадто малої кількості часу одній дитині. У них формуються інші механізми активності, входження в соціум. Також інтернати та притулки вносять мало позитиву і у фізичний розвиток дитини – антропометричні дані у цих дітей дещо знижені. Порушення трьох груп: адаптаційної, психічного розвитку та психічних захворювань (супровідних) – невід'ємні складові життя дітей-сиріт [23].

Ще однією проблемою можна вважати те, що дітки, які живуть в інтернатах не мають можливості усамітнитися, оскільки умови проживання цього не передбачають. І взагалі життя дітей – це постійний режим від якого не можна відходити.

Дитина, котра народилась в сім'ї одразу ж вступає у соціальні відносини, взаємодіє з людьми, засвоює соціальні ролі та стає особистістю. Відсутність первинних контактів з сім'єю та друзями призводить до створення соціальної ролі відбувається на суперечливій інформації, яку дитина отримує з багатьох різних джерел. Через це у сиріт часто виникає образ ілюзії тієї чи іншої соціальної ролі та формується неправильне уявлення про реальну роль сироти, яка реалізується потім дитиною протягом всього життя. І якщо не звернути на це увагу вчасно (в дошкільному віці), то наслідки будуть невиправні.

У дітей-сиріт спостерігається зниження пізнавальної активності, обмеженість кругозору, викривлення спогадів про себе у минулому.

Дітям цієї категорії властива крайня ситуативність розумових дій, яка визначається або предметним оточенням, або прямими вказівками дорослого, нерозвинена уява, відсутність пізнавальної ініціативи і цілеспрямованості. Такі діти не вміють фантазувати, мріяти, їхні бажання обмежені сьогоденними потребами. При цьому спостерігається цілий набір негативних рис характеру: замкнутість, заздрість, недовіра, впертість, егоїзм, агресивність.

Звичайно, особливості психічного розвитку цієї категорії дітей проявляються в різних вікових групах по-різному. Розвиток таких дітей, як правило, багато в чому визначається тим, в якому віці вони набули статусу сирітства. Чим раніше дитина залишилася без батьків, тим більше позначаються на її особистісному розвитку наслідки сирітства.

Якщо розглядати явище «сирітства» з педагогічної точки зору, то сирітство – це негативна соціальна проблема, що характеризує образ життя неповнолітніх дітей, які залишилися піклування батьків.

Сирітство буває двох типів: біологічне і соціальне. Біологічні сироти

- це діти, які втратили обох батьків [23];
- діти, біологічні батьки яких померли (загинули) або у судовому порядку визнані такими, що пропали безвісти [18, С. 26].

До другого типу – соціальні сироти – належать діти, які є сиротами при живих батьках [23].

Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, притаманні процеси загального відставання у психічному розвитку, які охоплюють інтелектуальну, вольову та емоційну сфери життєдіяльності.

У дитини з холеричним темпераментом виявляється агресивність, хворобливе честолюбство, швидка виснаженість нервової системи, підозрілість, заздрість; діти-сангвініки стають стриманими, обережними, поступливими, схильними до почуття страху та невротичності; у флегматиків розвивається нерішучість, боязливість.

Специфіка психологічного розвитку дітей-сиріт не визначається за критерієм «норма і патологія». Дослідження, проведені у всіх країнах світу, свідчать про те, що поза родиною розвиток дитини проходить особливим чином, і в неї формуються специфічні риси характеру, поведінки, про які часто не можна сказати: позитивні вони чи негативні – вони просто інші.

Характеризуючи особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, А. Прихожан і Н. Толстих відзначають формування особистості з недорозвиненим механізмом активної, ініціативної та вільної поведінки, залежної та реактивної, для якої характерне особливе психологічне утворення –

несформованість образу «Я», наявність феномену «ми». Діти без батьків ділять оточуючих на «своїх» та «чужих». Та, відмежовуючись від «чужих», вони не позбавлені здатності використовувати їх на свою користь. Тому нерідко у дітей-сиріт домінують вузько-прагматичні, споживацькі мотиви спілкування.

Через недостатній розвиток контактів з дорослими в дітей, які виховуються поза родиною, спостерігається несформованість форм співпраці, відставання у розвитку мовлення, втрата самостійності, відсутність інтересу до оцінки дорослого, переживання поразки в діяльності, невміння диференціювати успішні та неуспішні дії, поведінку, яка схвалюється і не схвалюється. Цілком зрозуміло, що психічний розвиток таких дітей відрізняється від розвитку їхніх однолітків, які виховуються у родині. У них спостерігається уповільнений темп психічного розвитку, ряд негативних особливостей: нестабільна емоційна сфера, пізній процес формування навичок саморегуляції та норм правильної поведінки [20].

Низький рівень внутрішньої позиції, емоційний дисбаланс, відчуття відсутності перспективи, проблемність статево-рольового самовизначення, домінування імпульсивності та залежності в поведінці, ситуативність мислення – далеко не повний перелік характеристики дітей, виховання яких відбувається поза родиною.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають ряд особливостей, які виявляються наступним чином:

— **в інтелектуальному розвитку:**

- 1) найчастіше за все не вміють застосовувати наявні знання для вирішення проблем, що постають перед ними, їм легше працювати за зразком;
- 2) мінімальна вираженість пізнавальної потреби;
- 3) при нормальному рівні інтелекту він не застосовується повністю ні в навчальній діяльності, ні в життєвих ситуаціях;

— **в мотиваційній сфері:**

- 1) чітке вираження домінування бажань, пов'язаних безпосередньо з їхнім повсякденним життям;
- 2) переважають мотиви, пов'язані із сьогоdnішнім днем чи найближчим майбутнім;

3) спостерігається звуження часової перспективи);

— **в розвитку «Я-концепції»:**

1) діти-сироти більш інфантильні, залежні у проявах поведінки, самооцінці від оточуючих, ніж діти, що виховуються у родинному середовищі;

2) на відміну від «домашніх» дітей, які виражають своє прагнення бути самостійними і незалежними, виявляють активний протест проти контролю, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, визнають необхідність опіки та контролю над собою;

— **в процесі становлення самооцінки:**

1) у дітей з родини найчастіше позитивна і має більш складний характер, ніж у дітей-сиріт, в яких ставлення до себе має однозначний характер;

2) у дітей-сиріт досить часто спостерігається дискомфорт успіху, оскільки їм важливіше зберегти звичне ставлення до себе, нехай навіть негативне, ніж мати невизначене уявлення про себе;

3) розвиненість почуття «ми», орієнтація у самооцінці на думку інших;

— **в розвитку гендерної ідентичності:**

1) досить часто відчують труднощі у створенні власної родини; спостерігаються проблеми у формуванні статево-рольової поведінки;

2) ранній початок статевого життя;

3) безвідповідальність в уявленнях про майбутню родину і батьківство);

— **в спілкуванні з дорослими й однолітками:**

1) почуття недовіри, несформовані повноцінні емоційно насичені контакти з дорослими та однолітками;

2) часті випадки прояву агресії, як наслідок – незадоволення потреби у любові;

3) прояв залежності, найчастіше негативного характеру, від дорослих.

Розвиток самоусвідомлення, ставлення до себе, самооцінки у дітей, що виховуються поза родиною, не лише відстає, а має якісно іншу форму, розвивається по-іншому. У них складається стійка занижена самооцінка, для таких дітей характерним є критичне, оцінювальне ставлення до себе.

Тому корекційна робота має бути спрямована на підвищення прийняття себе і свого тіла, імені, обличчя, статі, на підвищення самооцінки й упевненості в собі дитини-сироти.

Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, характерними є захисні форми поведінки, що не дають можливості оволодіти ситуацією і знайти її конструктивне вирішення. Завдання соціального педагога – допомогти дитині навчитися емоційно відволікатися від фруструючої ситуації, брати на себе відповідальність за власні вчинки, самостійно запобігати конфліктам. Корекційними методами в цьому випадку можуть бути рольові ігри, створені конфліктні ситуації, методики, де необхідною умовою роботи є вихід за межі стереотипів поведінки, що склалася. У дітей визначеної групи може бути негативне ставлення до групових занять, що пояснюється перенасиченим спілкуванням з однолітками і депривацією потреби у самотності [22].

У дітях – майбутнє кожної країни, перспективи її економічного, соціально-культурного і демографічного розвитку. Діти є найважливішим ресурсом майбутнього, вони є і завжди будуть найперспективнішою частиною суспільства. А тому і поступальний розвиток держави значною мірою обумовлений ставленням до них, розумінням їхніх проблем, запитів, потреб.

Специфіка і основна спрямованість соціальної та правової політики стосовно найменших громадян в Україні в сучасних умовах має сприяти зменшенню впливу на них негативних наслідків, що виникають у ході реформування суспільства, а також створенню умов для оптимізації діяльності існуючих і заснування нових соціальних інститутів, метою діяльності яких є задоволення потреб та реалізація інтересів дітей.

Сучасна соціальна ситуація в Україні позначилася стрімким зростанням кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Незважаючи на те, що ХХ ст. шведська письменниця і педагог Елен Кей визначила «століттям дитини», процеси, спрямовані на прогрес країни у соціально-економічному відношенні, не покращили життя цих дітей, тому для багатьох з них перехідний етап у житті

суспільства залишиться у пам'яті дитинством без яскравих позитивних емоцій, переживань, повноцінного харчування, турботи батьків, якісної освіти.

Поза родиною розвиток дитини має своєрідні фізичні, психологічні та соціальні аспекти, у неї формуються специфічні риси характеру, поведінки, які часто мають негативну оцінку [90].

Розвиток дітей, які виховуються без батьків, має свої особливості і відрізняється від розвитку дітей, виховання яких проходить у родинному колі. Умовно відмітні риси можна поділити на 3 групи: психолого-фізіологічні аспекти розвитку; процес формування та встановлення міжособистісних стосунків у соціумі; становлення емоційно-вольової та інтелектуальної сфер особистості. Тривале незадоволення основних потреб (безпеки, уважного ставлення, турботи, емоційних контактів) може призвести до виникнення так званого феномену «сирітської хвороби», яка з часом може стати причиною значних фізіологічних, психічних та соціальних проблем.

Висновки до першого розділу

Особливість і спрямованість соціальної політики Української держави в галузі дитинства полягають у тому, щоб усіляко сприяти пом'якшенню впливу на дітей негативних наслідків соціальних процесів, які мають місце в суспільстві, створювати оптимальні умови для підтримки соціально незахищених категорій дітей, до яких насамперед належать сироти та діти, які залишилися без піклування батьків.

На вирішення проблем, пов'язаних із незахищеністю дітей, спрямовано міжнародні акти, якими є Декларація ООН про права дитини (1959), Конвенція ООН про права дитини (1989), Всесвітня Декларація про забезпечення виживання, захисту, розвитку дітей (1990).

Формування основних засад державної та правової політики щодо дітей-сиріт відбувається вже тривалий час. Суттєвих змін у системі соціального захисту протягом останніх років не сталося. Означений пріоритет обмеження ролі

спеціальних закладів, посилення значення усиновлення та влаштування у родини змін не зазнав і повною мірою знайшов відображення у новому Сімейному кодексі.

«Сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» в такому формулюванні: це нормативно закріплені та контрольовані державою форми організації життєдіяльності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях громадян, основною метою яких виступає виховання дитини. Встановлено, що в досліджуваний період протягом різного часу функціонували такі сімейні форми виховання: усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, патронат.

Найкращою формою сімейної опіки дітей-сиріт є усиновлення (удочеріння). З боку дитини, це втрата соціального статусу «сироти» та входження до сім'ї на правах рідної дитини, а з боку держави – це припинення виплат, пілг і гарантій. Усі діти, що виховуються в різних формах сімейної опіки, можуть бути усиновленими.

Патронат – явище не нове для України та інших країн. Ретроспективний аналіз становлення та генезису названого інституту в Україні дає змогу стверджувати, що різні його модифікації мали місце у всі історичні віхи розвитку Української держави: у часи Київської Русі; у період входження частин автентичних українських земель до складу Великого князівства Литовського, Московського царства та королівства Польського, надалі – Речі Посполитої; у період існування української гетьманської держави; поділу українських земель між Російською та Австро-Угорською імперією; у час короткострокового відновлення української державності (Української народної республіки, Української держави, Західно-Української народної республіки); у період входження українських земель до складу Радянського Союзу; здобуття незалежності Україною та розбудови української державності.

Специфіка психологічного розвитку дітей-сиріт не визначається за критерієм «норма і патологія». Дослідження, проведені у всіх країнах світу, свідчать про те, що поза родиною розвиток дитини проходить особливим чином, і в неї формуються специфічні риси характеру, поведінки, про які часто не можна сказати: позитивні вони чи негативні – вони просто інші.

Підводячи підсумок зазначимо, що проблема сирітства в Україні стоїть досить гостро, а економічні, психологічні та культурні детермінанти її прояву є основними. Для подолання цієї соціальної проблеми необхідно вдосконалити роботу, спрямовану на запобігання сирітству, перш за все, посилити соціальну підтримку сімей, що опинилися в складних матеріальних і побутових умовах; формувати вищий культурний і духовний рівень в суспільстві, зробивши основний акцент на сімейних цінностях як першочергових; активно пропагувати сімейні форми влаштування дітей-сиріт серед населення. Це буде сприяти підтримці і розбудові сімейних форм влаштування сиріт як основи для їхньої успішної адаптації та соціалізації.

ОСОБЛИВОСТІ ПАТРОНАТУ ТА УСИНОВЛЕННЯ ЯК ФОРМ ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРИТ

2.1. Сімейно-орієнтований підхід в роботі з дітьми-сиротами

Сімейно орієнтований підхід повністю відповідає базовому принципу Конвенції ООН про права дитини – якнайкращого забезпечення інтересів дітей, оскільки у ст. 15 Конвенції зазначено, що найкращі інтереси дитини – предмет основного піклування батьків. У цьому контексті потрібно підкреслити, що концентрація уваги тільки на проблемних сім'ях створює помилкове враження, що здорова сім'я не є цінністю суспільства.

Сутність сімейно орієнтованого підходу чітко простежується і крізь призму положень “Керівних принципів ООН щодо альтернативного догляду за дітьми” (2010 р.):

- усі зусилля повинні бути насамперед спрямовані на те, щоб дитина виховувалася в рідній сім'ї – держава має забезпечити для сімей доступ до усіх необхідних послуг, які б підтримували їх у виконанні батьківських обов'язків (ст. 3);
- особлива увага повинна приділятися вразливим сім'ям з дітьми;
- перш ніж буде прийнято рішення щодо вилучення дитини, слід провести ретельну оцінку її потреб із залученням усіх зацікавлених сторін та самої дитини;
- обрана форма альтернативного догляду повинна переглядатися регулярно, базуючись на потребах дитини для розвитку (ст. 5 Керівних принципів).

Для впровадження сімейно орієнтованого підходу можна визначити декілька пріоритетних ліній змін, ключова серед яких – зміна переконань щодо нових і продуктивних способів дій.

Сімейно орієнтований підхід передбачає об'єднання потенціалу і можливостей різних соціальних інституцій, працівників соціальної сфери, громадськості для запровадження на партнерських засадах комплексу інтегрованих послуг, що

гарантують безпечний догляд за дітьми, забезпечення потреб дітей та їх соціалізації, зміцнення інституту сім'ї, формування засад відповідального батьківства.

Якщо дитина виховується не у своїй біологічній сім'ї, представники соціальних служб намагаються залучити біологічних батьків до планування влаштування дитини, допомагають їм підтримувати зв'язок з дитиною та разом з ними розробляють та реалізують план возз'єднання. Однак інколи, не дивлячись на зусилля спеціалістів це є неможливим.

Тому сімейно орієнтований підхід дозволяє підійти більш зважено до аналізу потреб, проблем, обмежень, сильних сторін та ресурсів сім'ї та розробити план роботи, який буде не лише захищати дитину, але й буде допомагати сім'ї досягати продуктивних змін. При цьому таких план може передбачати вилучення дитини із сім'ї, якщо це потрібно для того, щоб забезпечити її захист.

Коли возз'єднання дитини з біологічними батьками неможливе, то спеціалісти якомога швидше знаходять для таких дітей постійні сім'ї, не використовуючи інструкції та застосовують сімейно орієнтовані методи роботи для того, щоб підтримувати їх та забезпечити постійність у житті дитини (опіка, усиновлення та інші) [71].

Потреби дитини – це певні умови, які забезпечують базову підтримку життєдіяльності дитячого організму, розвиток дитини як особистості.

Потреби дитини порівняно з потребами дорослих мають свою специфіку. Зокрема, дитина не може повноцінно розвиватися без любові, емоційного тепла, значущого дорослого, котрий створює для неї безпечне та стабільне середовище. Потреби – рушій життя дитини і водночас засіб впливу на неї.

Біологічні потреби – це базові потреби в повноцінному харчуванні, достатньому та спокійному сні, відпочинку, фізичних навантаженнях, що не шкодять здоров'ю, розвитку моторики.

Задоволення таких потреб забезпечує фізичне здоров'я дитини (стан організму, для якого характерна відсутність будь-яких змін, пов'язаних із захворюваннями). До біологічних належить також потреба у належному догляді, коли дитина хворіє, у порадах та інформації з питань, що стосуються здоров'я, здорового способу життя,

зокрема сексуальної сфери, шкідливості куріння, вживання алкоголю, наркотиків тощо (особливо серед дітей старшого віку).

Соціальні потреби – це:

- потреби у стабільних і теплих стосунках, спілкуванні з батьками/опікунами, братами/сестрами;
- можливість розвивати співчуття, ставлячи себе на місце іншого;
- дружба з однолітками та іншими значущими особами, а також потреба в реакції сім'ї на ці стосунки;
- потреба в соціальному самовизначенні (свідоме знаходження особистістю власної, досить незалежної позиції в системі соціальних зв'язків у різних сферах життєдіяльності, що нерідко відбувається шляхом засвоєння різних соціальних ролей);
- потреба в соціальній самореалізації (прагнення виразити, презентувати себе, свої вміння, здібності, якості й отримати задоволення від результатів такої діяльності, а також відповідне визнання результатів праці оточуючими);
- потреба у самопрезентації;
- потреба в незалежності від дорослих, у свободі вибору. З віком саме соціальні потреби визначають поведінку дитини.

Психологічні потреби – це потреби в інтелектуальному та емоційному розвитку, у самоусвідомленні, самооцінці, естетичні потреби дитини. Тобто, для дитини необхідні можливості отримання інформації, доступ до книжок та інших джерел знань, інтелектуальна активність.

З метою задоволення естетичних потреб дитині слід читати книжки, грати на музичних інструментах, малювати, відвідувати виставки, концерти, брати участь у спортивних змаганнях тощо. Дитина потребує гри й успіху, нових вражень і стійких захоплень. Вона має потреби в усвідомленні себе як окремої цінної особистості, прийнятті з боку сім'ї, однолітків і громади, у відчутті належності до них. Для повноцінного розвитку дитини важливими є самоповага, адекватна самооцінка, належна гендерна орієнтація тощо.

Права дитини - це гарантовані державою можливості задоволення потреб дитини, що дозволяють їй розвиватися відповідно до віку та індивідуальних задатків.

Права дитини визначені та унормовані Конвенцією ООН про права дитини. Конвенція ООН про права дитини – це угода між країнами, ухвалена і відкрита для підписання та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Цей особливий документ було ратифіковано 193 країнами світу.

В Україні Конвенція ООН про права дитини набула чинності 27 вересня 1991 року – закон про ратифікацію цього міжнародного документа став одним із перших законів незалежної України.

Права дитини, згідно з традиційною класифікацією основних прав людини, можуть бути об'єднані у п'ять груп:

- ❑ соціальні права(право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку дитини; право на освіту; право на охорону здоров'я; право на соціальне забезпечення, а також низка прав, спрямованих на захист дитини від найгірших форм дитячих праці, торгівлі дітьми, експлуатації, катувань, від зловживань та недбалого поводження тощо);

- ❑ громадянські права (право на ім'я та громадянство; право на самобутність; право на життя; право на недискримінацію тощо);

- ❑ політичні права(свобода думки; свобода зібрань; свобода переконань і віросповідання; право на вільний доступ до інформації; право на участь у житті суспільства й ухваленні рішень);

- ❑ економічні права (право розпоряджатися коштами від власної праці; право займатися підприємницькою діяльністю тощо);

- ❑ культурні права(право на відпочинок і дозвілля; залучення до гри та участі в культурному й мистецькому житті тощо).

Соціальний працівник/фахівець із соціальної роботи долучається до реалізації, охорони і захисту прав дитини відповідно до її потреб самостійно (у разі інформування про права дитини, консультування, посередництва, представництва

інтересів тощо) чи у складі команди фахівців соціальної сфери (у разі захисту прав дитини на засіданнях рад, комісій, у суді тощо).

Глибоке усвідомлення положень Конвенції ООН про права дитини – досить непростий процес, він потребує самоосвіти, постійного перегляду та уточнень певних позицій, шляхів та методів досягнення цілей.

Завдання соціального працівника/фахівця із соціальної роботи – навчитися доносити положення Конвенції простою і зрозумілою мовою батькам, представникам органів влади, ініціативним членам громади, а особливо дітям, підкреслюючи їх фундаментальне право на участь в ухваленні рішень [3].

Благополуччя – це стан задоволення потреб дитини, тобто забезпеченості її прав й особистісної успішності (здатність досягати поставлених цілей, долати проблеми, мати заслужене визнання в колективі, розвивати власну особистість).

Для досягнення благополуччя дитині потрібні:

- ❑ сім'я, відчуття любові, емоційного тепла від батьків чи осіб, які їх замінюють; постійність такої турботи;
- ❑ позитивне спілкування, стабільні довірливі стосунки з родичами, однолітками та іншими значущими особами;
- ❑ повноцінне харчування, відпочинок, оптимальні фізичні навантаження та медичний супровід;
- ❑ сформовані духовно-моральні цінності, розвинені соціальні навички, вміння адаптуватися до зміни обставин та суспільних реалій;
- ❑ мати можливість висловлювати власну думку та приймати рішення;
- ❑ розвинена здатність самоусвідомлювати себе як особистість та презентувати себе іншим, самостійно вчитися та самореалізовуватися у різних сферах.

Поняття “соціальні послуги” в широкому сенсі розуміють як будь-які дії спрямовані на підтримку соціальної, економічної єдності, високого рівня зайнятості, соціального включення та економічного зростання. Важливими функціями таких універсальних соціальних послуг є профілактика та соціальна інтеграція.

У вузькому значенні термін “соціальні послуги” використовуються як персональні соціальні послуги, що орієнтовані на індивіда, спроектовані для задоволення життєво-важливих потреб, зокрема категорій вразливих громадян; такі послуги забезпечують захист від загальних та специфічних ризиків та допомагають подолати складні особисті кризові ситуації та виклики.

Беручи до уваги ключове твердження Конвенції ООН про права дитини, що дитині для її гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні в атмосфері щастя, любові і розуміння, виокремлюють два основних положення забезпечення найкращих інтересів дитини:

1. Збереження цілісності сім'ї та утримання від вилучення дитини з неї.

2. Якщо дитина все ж вилучена з сім'ї – забезпечення подальшого догляду/опіки, що сприятиме її гармонійному розвитку.

Соціальному працівнику/фахівцю із соціальної роботи варто брати до уваги наявність обставин, що зумовлюють крайню вразливість дитини, тобто неминучість жорстокого поводження, насильства і нездатність дитини захиститися. Такими обставинами є:

- вік дитини (чим молодша дитина, тим вразливіша вона щодо жорстокого поводження);
- особистісні характеристики дитини (деякі діти схильні до непередбачуваної, деструктивної поведінки, можуть багато плакати, бути надмірно вимогливими, не реагувати на піклування батьків);
- стан здоров'я дитини (недоношені діти, діти з хронічними захворюваннями, розумовими та емоційними розладами, інвалідністю тощо).

Зрозуміти сім'ю повністю можна, якщо підходити до неї як до системи. Сімейна система діє в межах таких динамічних процесів, як комунікація, розподіл повноважень, закріплення ролей і їх виконання. Відповідно, соціальний працівник роботу із сім'єю має будувати з урахуванням таких принципів:

- Взаємозумовленість. Події, що відбуваються в одній частині системи, прямо чи опосередковано впливають на всі інші її частини. Поведінка одного члена сім'ї

впливає на інших членів сім'ї. Кожна дія всередині сімейної системи викликає відповідну реакцію.

- **Сталість.** Члени сім'ї як системи зазвичай пов'язані один з одним протягом значного періоду часу, і тому сімейна система виробляє певні стереотипи реакцій з метою збереження своєї рівноваги.

- **Динаміка сім'ї.** Сім'я – не статичне утворення, згодом змінюється її структура та функції. Розвиток сім'ї відображається у фазах її життєвого циклу. Перехід від однієї до іншої фази пов'язують зі зміною ролей, появою нових потреб і обов'язків.

- **Відкритість системи.** Сім'я становить собою відкриту систему. Це означає, що вона перебуває в стані постійної взаємодії з іншими системами.

Сімейні системи мають внутрішні кордони, що розділяють членів сім'ї, і зовнішні кордони – між певною сім'єю і зовнішнім світом. Вважається, що ступінь відкритості або закритості сімейної системи залежить від того, наскільки жорсткими є кордони із зовнішнім світом.

- **Цілісність.** Сім'я як ціле володіє більшими можливостями, ніж просто окремі її члени. Сімейна система працює як саморегульований, самокерований і самоорганізований механізм.

Соціальний працівник/фахівець із соціальної роботи має знати про можливості і ресурси кожного члена вразливої сім'ї, заохочувати її до самообілізації, взаємопідтримки і внутрішньородинного вирішення проблем [66].

Завдання працівників соціальної сфери – піклуватися, щоб якомога більше дітей зростало у здорових сім'ях. Здорова сім'я є запорукою благополуччя дитини, яка набуває здатності у перспективі покращити суспільне середовище, вивівши його на новий ступінь економічного, соціального, культурного розвитку.

Професійна компетентність фахівця із соціальної роботи повинна охоплювати особистісні якості, а також уміння і навички, що забезпечують ефективність процесу спілкування з отримувачами соціальних послуг та колегами.

Такий спеціаліст повинен знати:

- законодавство України з питань соціальної політики, соціальної роботи, соціальних та реабілітаційних послуг, соціального захисту і допомоги;

- основи сімейного, трудового, житлового законодавства України;
- нормативні, методичні та інші розпорядчі документи та матеріали, які регламентують організацію надання соціальних послуг;
- нормативно-правові акти, що регулюють охорону материнства та дитинства, права дітей, громадян похилого віку, інвалідів, пенсіонерів;
- психологію;
- форми та методи виховання дітей та підлітків;
- основи кримінального та цивільного права;
- норми, порядок та організацію юридичної допомоги, піклування, опікування, надання та позбавлення батьківських прав; сімейного виховання та культури людських відносин;
- передовий досвід соціальної роботи, надання соціальних та реабілітаційних послуг;
- норми охорони праці та вимоги до безпечного ведення робіт у різних соціальних обставинах;
- систему державних закладів (організацій освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, громадських організацій) з надання допомоги сім'ям, дітям та молоді;
- діловодство;
- державну мову (відповідні регіональні мови або мови національних меншин).

Отже, сімейно орієнтований підхід передбачає об'єднання потенціалу і можливостей різних соціальних інституцій, працівників соціальної сфери, громадськості для запровадження на партнерських засадах комплексу інтегрованих послуг, спрямованих на забезпечення потреб дітей та молоді, їхню соціалізацію, зміцнення інституту сім'ї, формування засад відповідального батьківства, підтримку найбільш вразливих громадян. Загалом ідея збереження сім'ї як основного інституту успішної, позитивної соціалізації дитини повинна стати найважливішою частиною загальнонаціональної ідеї, здатної консолідувати суспільство і стимулювати його відродження.

2.2. Порівняльний аналіз форм опіки дітей-сиріт в умовах українського суспільства

Нині перед фахівцями соціальної сфери постає завдання сприяти забезпеченню цілісного благополуччя дитини. Це передбачає формування в дитини системи життєвих цінностей, уміння самотійно вчитися, критично мислити, пристосовуватися до суспільних реалій, успішно самореалізовуватися у різних видах діяльності тощо.

Для досягнення благополуччя дитині необхідні:

- сім'я, відчуття любові, емоційного тепла від батьків чи осіб, які їх замінюють; постійність такої турботи;
- позитивне спілкування, стабільні довірливі стосунки з родичами, однолітками та іншими значущими особами;
- повноцінне харчування, відпочинок, оптимальні фізичні навантаження та медичний супровід;
- сформовані духовно-моральні цінності, розвинені соціальні навички, вміння адаптуватися до зміни обставин та суспільних реалій;
- розвинена здатність усвідомлювати себе як особистість та презентувати себе іншим, самотійно вчитися та самореалізовуватися у різноманітних сферах;
- можливість висловлювати свою думку та приймати рішення.

Щоб гарантувати цілісне благополуччя дитини на різних рівнях, має бути забезпечена партнерська взаємодія між батьками, родичами, іншими значущими особами, соціальними працівниками/фахівцями із соціальної роботи, іншими спеціалістами.

Українська держава декларує, що бере на себе охорону кожної дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, що знайшло відображення у чинному законодавстві.

При цьому особливої уваги потребує раціональна побудова системи виховання та утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка б відповідала Конвенції про права дитини [66]. Це зумовило реформування системи

інтернатного догляду та поступову зміну форм влаштування дітей, які потребують особливого захисту з боку держави.

Однією з форм сімейного виховання і утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, вважається сімейний патронат (у закордонній практиці – фостерний догляд). В Україні сімейний патронат розуміється як професійна комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, потребує захисту, в сім'ї патронатних вихователів, та одночасне надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримувальних послуг сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування.

У межах такого тлумачення метою патронату вважають забезпечення права на сімейне виховання дитини, яка через складні життєві обставини не може проживати разом зі своїми біологічними батьками або іншими законними представниками, надання комплексу послуг у відповідальності до найкращих інтересів дитини в період подолання її сім'єю таких обставин або пошуку найбільш оптимальної форми влаштування дітей та захист її прав [64]. Хоча в правовій літературі немає однозначної доктринальної думки щодо патронату над дитиною та його місця в системі законодавства.

На сьогоднішній день в Україні активно обговорюються наукові та організаційні аспекти двох видів патронату: – сімейний патронат – професійна комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах та потребує захисту в сім'ї патронатного вихователя, та одночасне надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримуючих послуг сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування [65].

Такий вид патронату можна розглядати як різновид соціального. Соціально-педагогічний патронат сім'ї – система гуманітарних послуг і заходів, спрямованих на полегшення пристосування сім'ї та її членів до суспільства та його вимог, допомоги у вихованні дітей, подолання та профілактики міжособистісних конфліктів у родині, захист прав дітей [57]. Такий вид патронату розглядається в контексті дошкільного виховання.

В свою чергу, усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина, яке здійснене на підставі рішення суду, окрім випадку, коли здійснюється усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України. Питання усиновлення регламентується Сімейним кодексом України, де визначено коло осіб, які: можуть бути усиновлювачами та які не можуть бути усиновлювачами, та осіб, які мають переважне право на усиновлення перед іншими.

Усиновлення (удочеріння) – прийняття в сім'ю дитини, що залишився без піклування батьків, на правах кровного. Дитина після усиновлення отримує всі права рідного - з усіма наслідками, що випливають звідси обов'язками його батьків - і позбавляється пілг, які він мав як сирота. Усиновлення для батьків означає вищу ступінь відповідальності за долю дитини і його повноцінний розвиток.

Існують умови усиновлення, встановлені сімейним законодавством України вимоги, додержання яких обов'язкове під час здійснення цього юридичного факту.

1. Щоб усиновлення відповідало своєму призначенню, воно повинно провадитися виключно в інтересах дитини.

2. Відповідно до ч. 1 ст. 208 СК усиновленою може бути дитина. Дитина, яка не досягла 14 років, вважається малолітньою. Неповнолітньою є дитина віком від 14 до 18 років. Особи, які досягли повноліття, мають повну цивільну дієздатність і, як правило, не можуть бути усиновлені. Повнолітня особа може бути усиновлена лише за наявності двох умов:

- 1) якщо вона є сиротою;
- 2) якщо вона позбавлена батьківського піклування.

Усиновленою не може бути особа, батьки якої померли після досягнення нею повноліття, але за свого життя належним чином виконували батьківські обов'язки.

Дитина, покинута у пологовому будинку, в іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати звідти батьки, інші родичі, може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку (ст. 209).

3. Закон пред'являє певні вимоги до осіб, які можуть бути усиновлювачами (ст. 211 СК). Насамперед усиновлювачами можуть бути повнолітні дієздатні громадяни України та іноземці, здатні забезпечити виховання усиновлених дітей.

4. Усиновлення дитини відбувається за вільною згодою її батьків (ч. 1 ст. 217 СК), яка може бути дана лише після досягнення дитиною двомісячного віку. Письмова згода батьків на усиновлення засвідчується нотаріусом. Для усиновлення дитини потрібна також її згода, яка надається у формі, що відповідає віковій дитини. Усиновлення проводиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або за станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення.

Усиновлення дитини проводиться без згоди батьків, якщо вони:

- невідомі;
- визнані безвісно відсутніми;
- визнані недієздатними;
- позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється.

5. Необхідна згода дитини на її усиновлення, яка надається у формі, що відповідає її віковій (ч. 1 ст. 218 СК).

Якщо на обліку дітей для можливого усиновлення перебувають рідні брати і сестри, вони не можуть бути, як правило, роз'єднані при усиновленні.

Посередницька комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців або осіб без громадянства забороняється.

Відповідно до ст. 226 СК право на таємницю усиновлення мають як усиновлювач, так і усиновлена дитина. Дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, у тому числі й від неї самої, факту її усиновлення (ч. 2 ст. 226 СК) з метою створення найсприятливіших умов для проживання дитини у сім'ї усиновлювача. Відповідно до ч. 3 ст. 226 СК усиновлена дитина після досягнення нею 14 років має право на одержання інформації щодо свого усиновлення.

Закон не тільки забороняє розголошувати таємницю усиновлення, а й встановлює кримінальну відповідальність за це. Так, згідно з ч. 1 ст. 168 КК розголошення таємниці усиновлення всупереч волі усиновлювача карається штрафом до п'яти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

Усиновлення надає усиновлювачу права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини.

Значною перешкодою розвитку соціального патронату була несформована нормативна база. Нині пріоритетність сімейного влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків, визначена Конвенцією ООН про права дитини, ратифікованою Україною 1991 р. [3].

Декілька форм сімейного улаштування таких дітей визначено Сімейним кодексом України [12]. Серед них передбачено і патронатну форму виховання та утримання дітей. Однак вона не знайшла розвитку чи навіть відображення ні в Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [60], ні в Законі «Про охорону дитинства» [8], не передбачена й відповідними підзаконними нормативно-правовими актами [34].

Усиновлення є більш законодавчо захищеною формою влаштування дітей-сиріт. Держава є соціальною, організаційною та правовою гарантією розвитку дітей-сиріт.

Практика влаштування дітей-сиріт в різні форми життєвлаштування показує, що в більшості випадків дітей дошкільного віку усиновлюють або влаштовують під опіку. Категорію дітей як молодший шкільний вік та підлітковий переміщують в прийомну сім'ю, дитячі будинки сімейного типу та соціальні гуртожитки.

Враховуючи бажання підлітків в самотійності та почутті свободи кращою формою є дитячий будинок сімейного типу та соціальний гуртожиток. У відповідній формі влаштування для таких дітей є можливість в реалізації свого майбутнього і мінімальній опіці зі сторони батьків. Для дітей молодшого шкільного віку кращою формою влаштування є прийомна сім'я. Оскільки, невелика кількість дітей дає можливість батькам та дитині встановити довірливі стосунки, сформувані прихильність в якій дитина має необхідність та максимальній підтримці та опіці.

В результаті емпіричного дослідження ми визначили, що практичні психологи та соціальні працівники вважають, що необхідно готувати дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування до переходу у відповідні форми життєвляштування, підготовка є обов'язковим елементом такої роботи. Питання формування психологічної готовності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу у різні форми життєвляштування є досить важливим.

Психологи зазначають, що не можна сформуванати готовність дитини до переходу в нову форму, а лише підготувати. Під час підготовки потрібно проаналізувати систему відношень в сім'ї від тієї в якій вона раніше жила. З'ясувати наскільки є прив'язаність дитини до біологічних батьків. Система підготовки повинна розроблятися під конкретну дитину, до того середовища в яке вона буде переходити.

Досить важливим моментом є встановлення довірливих стосунків психолога і дитини, лише в такому випадку можливо підготувати дитину щоб її адаптація в новій сім'ї пройшла успішно. Соціальні працівники говорять про те що, готувати дитину до переміщення тоді коли є кандидати, які планують взяти дитину у сім'ю. Кандидатам дається інформація про особливості дитини, рекомендації щодо взаємодії з дитиною, в залежності від віку дитини обираються відповідні справи.

На основі емпіричного дослідження ми з'ясували, що під час підготовки дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвляштування необхідно враховувати такі показники як минулий життєвий досвід, вік, наявність родичів, мотивації та індивідуальні особливості. Звісно він був травматичним, при цьому дитині потрібно роз'яснити, що сім'я для дитини є дуже важливою та цінною.

Розглядаючи такий параметр як вік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на нашу думку є досить важливим. Діти молодшого шкільного віку до переходу в сімейні форми влаштування будуть більш готові ніж підлітки. Вони хочуть щоб в новій сім'ї їх любили, турбувались і не ображали як біологічні батьки. Підлітки які хочуть перейти в дитячий будинок сімейного типу чи соціальний гуртожиток розуміють, що в такій формі їм буде краще, вони зможуть реалізувати свої бажання, без стороннього контролю.

Дослідження відбувалось із дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування різних вікових груп дитячого центру “СОНЯЧНЕ СВІТЛО”.

“Сонячне світло” - центр для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з неблагополучних сімей.

Місія центру – надання ефективної допомоги дітям, які її потребують, задля їх гідного, щасливого та повноцінного життя. Допомога дітям та проекти реалізуються за методиками світових практик. Працівники центру використовують передовий досвід у сфері педагогіки, психології, соціальної роботи.

У результаті емпіричного дослідження можна визначити соціально-психологічну та емоційну готовність дітей до переходу в різні форми життєвладштування, їх тривожність. Так, ми змогли визначити скільки дітей готові змінити форму влаштування, скільки прагне залишитись в існуючій або прагне повернутися до біологічної сім'ї.

У дослідженні було використано такі методики:

1. Методика «Особистісний опитувальник Г. Айзенка для підлітків».
2. Тест «Моя самооцінка».
3. Тест-опитувальник вольової саморегуляції у навчальній діяльності А. Звєркова й Е. Ейдмана.
4. Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» О. Маклакова, С. Чермяніна.

Методика 1. Особистісний опитувальник Г. Айзенка для підлітків

Особистісний опитувальник Г. Айзенка призначений для оцінки симптомокомплексу екстраверсії-інтроверсії та нейротизму (емоційної стабільності). У основу опитувальника Г. Айзенка покладено дві основні якості нервової діяльності, які визначають всю різноманітність типів особистості. Це екстраверсія-інтроверсія й емоційно-вольова нестабільність, або нейротизм. Автор пов'язує екстра- та інтроверсію з вираженням процесів збудження й гальмування в корі головного мозку. При цьому типових екстраверта та інтроверта він розглядає як полярно протилежні особистості.

Ці властивості структури особистості генетично детерміновані. Їх прояв є індивідуальним. Ці характеристики істотно впливають на виконання Вами своїх обов'язків, в тому числі і на здійснення професійної діяльності.

Екстраверсія – це спрямованість особистості на людей довкола, явища і події. Екстравертність характеризується впевненістю у собі, схильністю до ризику, гарячковістю, дією під впливом моменту, імпульсивністю, безтурботністю, оптимізмом, бажанням спілкуватися. Разом з тим, екстраверти не завжди відповідальні, надто довірливі й схильні до впливу іншої людини, нестійкі у своїх поглядах, необачні у вчинках та імпульсивні в діях. Їх емоції та почуття не контролюються.

Інтроверсія – це спрямованість особистості на її внутрішній світ. Інтроверт – спокійний, стриманий й віддалений від усіх, крім найближчих людей. Він завжди контролює свої почуття, рідко буває агресивним, любить порядок та серйозність прийняття рішень.

Нейротизм – результат невірноваженості процесів збудження і гальмування. Він виявляється як емоційна нестійкість, незбалансованість нервово-психічних процесів. На одному полюсі нейротизму (високі оцінки) перебувають невротики, на іншому (низькі оцінки) – емоційно стабільні особистості, які характеризуються упевненістю, спокоєм, врівноваженістю. Віддаленість показників від центру за шкалою вимірювань свідчить про ступінь відхилення від середнього значення.

Показник «Інтроверсія – Екстраверсія» в опитувальнику Г. Айзенка характеризує індивідуально-психологічну орієнтацію дитини або (переважно) на світ зовнішніх об'єктів (екстраверсія), або на внутрішній суб'єктивний світ (інтроверсія). Прийнято вважати, що екстравертам властиві товариськість, імпульсивність, гнучкість поведінки, велика ініціативність (але мала наполегливість) і висока соціальна адаптованість. Екстраверти володіють зовнішньою чарівністю, прямолінійні в думках, як правило, орієнтуються на зовнішню оцінку. Добре справляються з роботою, що вимагає швидкого ухвалення рішень. Інтроверти не є товариськими, замкнутими, соціально пасивними (при чималій наполегливості), схильність до

самоаналізу і важкість до соціальної адаптації. Інтроверти краще справляються з монотонною роботою, вони обережніші, акуратніші й педантичніші.

Показник нейротизму характеризує людину з боку її емоційної стійкості (стабільності). Кожен тип темпераменту природно обумовлений, не можна говорити про «позитивні та негативні» темпераменти, можна лише вести мову про різні способи поведінки і діяльності, про індивідуальні особливості людини. Визначивши тип темпераменту дитини, можна ефективніше використовувати його позитивні риси та вивчити особливості розвитку самосвідомості.

Обробка результатів за особистісним опитувальником Г. Айзенка здійснюється за трьома відносно незалежними шкалами:

1. *Шкала «неправди»* (оцінка вірогідності результатів і самозаперечення-самоствердження).

Відповідь «так» – на питання: 8, 23, 41.

Відповідь «ні» на питання: 4, 12, 15, 19, 27, 30, 34, 36, 45.

Max – 9; Min – 0.

2. *Шкала екстра- та інтровертності.*

Відповідь «так» на питання: 1, 3, 9, 11, 14, 16, 18, 21, 24, 26, 32, 33, 35, 39, 43, 50, 54.

Відповідь «ні» на питання: 6, 31, 48, 52, 56.

> 12 балів – екстраверт. Людина, яка спрямована на зовнішній світ, на оточення. Комунікативна, імпульсивна, ініціативна.

< 12 балів – інтроверт. Людина, що спрямована на внутрішні явища власного суб'єктивного світу. Замкнена, пасивна.

3. *Шкала нейротизму*

Відповідь «так» на питання: 2, 5, 7, 10, 13, 17, 20, 22, 25, 28, 29, 57. Відповідь «ні» на питання: 36, 34, 37, 40, 42, 44, 47, 49, 51, 53, 55.

Нормативні діапазони:

< 12 балів – високий нейротизм, збудливість, нестійкість.

> 12 балів – низький нейротизм, стійкість

Уявлення дитини про себе знаходять своє вираження в оцінці їхніх взаємин з

іншими людьми (умінні дружити, чуйності до людей, своєї поведінки серед інших, поваги до себе, сприймання себе однокласниками, що свідчить про досить високий рівень самосвідомості, збагачення досвіду соціальної поведінки). Підлітками оцінюються не тільки окремі риси характеру, а й їхня особистість загалом. Особистості підліткового віку виявляють певну соціальну зрілість та усвідомлюють себе готовими до життя особистостями, що виражається в самооцінці якостей, що характеризують їх як діяльних суб'єктів. Під час самооцінювання підліток виявляє свої можливості для прийняття важливого для нього рішення, бере на себе певні обов'язки. Саме самооцінка є передумовою його свободи вибору.

Психодіагностика самосвідомості спрямована на виявлення продукту самосвідомості – уявлення про себе. Самооцінка – важливий фактор, який значною мірою визначає поведінку людини, напрямок її діяльності і спілкування з оточенням.

Людям властиво порівнювати себе з оточенням і на основі цього оцінювати самих себе. Хтось оцінює себе дуже високо, а хтось, навпаки, оцінює себе низько, вважає ні на що не здатним. Крім загальної самооцінки особистості, людям властиво оцінювати і свої окремі якості: в якихось якостях оцінювати себе вище, а в якихось – нижче.

Здорова особистість має досить високу (але не занадто) самооцінку, головне – щоб вона була адекватною, тобто оцінка людиною своїх якостей відповідала б її реальним якостям і досягненням.

Знати самооцінку важливо. Це відіграє важливу роль у процесі взаємостосунків морального спілкування, в які люди, як соціальні істоти, включаються. Знаючи тип самооцінки учня підліткового віку, можна певною мірою нею регулювати. Однак коли сам учень володіє знаннями про свою самооцінку, відповідними навичками саморегуляції своїми діями і вчинками, то це має значно більший ефект.

Самооцінка – це оцінка особою себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Вона багато в чому визначає стосунки з оточенням, критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Від самооцінки залежить активність людини і прагнення до самовдосконалення. Вона розвивається шляхом

поступової інтеріоризації зовнішніх оцінок, що виражають загальні вимоги, у вимоги людини до самого собі.

Самооцінка людини залежить від безлічі чинників. Підвищити самооцінку можна або максимізуючи успіх, або мінімізуючи невдачі. Розбіжність між домаганнями і реальною поведінкою людини призводить до спотворення самооцінки. Чим вищими є домагання, тим більшими мають бути успіхи, аби людина відчувала себе задоволеною.

Виявляється рівень самооцінки особистості підліткового віку не лише в тому, як людина говорить, а і в її вчинках. Занижена самооцінка виявляється у підвищеній тривожності, постійній боязні негативної думки про себе, підвищеній вразливості, яка спонукає людину скорочувати контакти з іншими людьми. Занижена самооцінка руйнує у людини надії на хороше ставлення до неї і успіхи, а реальні свої успіхи і позитивну оцінку оточення підліток сприймає як тимчасові й випадкові. Для підлітків із заниженою самооцінкою багато проблем здаються нерозв'язними, вони дуже вразливі, їх настрій часто коливається, вони гостріше реагують на критику, сміх, осуд. Такі підлітки є більш залежними.

Недооцінка своєї корисності зменшує соціальну активність підлітків, знижує ініціативу, в навчанні вони уникають змагання, оскільки, поставивши собі мету, вони не сподіваються на успіх.

Досить висока самооцінка у особистостей підліткового віку виявляється в тому, що вони керуються своїми принципами, незалежно від думки оточення щодо них. Якщо самооцінка не дуже завищена, то вона може позитивно впливати на самопочуття, оскільки породжує стійкість до критики. Людина в цьому випадку знає собі ціну, думки оточення не мають для неї абсолютного, вирішального значення.

При завищеній самооцінці підліток упевнено береться до роботи та навчання, що перевищує реальні можливості. Правильна самооцінка підтримує гідність і дає етичне задоволення. У міру формування і зміцнення самооцінки зростає здібність до твердження і відстоювання своєї життєвої позиції.

Для того, щоб підліток був здатний краще адаптуватися і долати труднощі, йому слід зберігати позитивне уявлення про себе. І, навпаки, люди з низькою

самооцінкою так реагують на ту або іншу невдачу, що це ускладнює будь-яку можливість поліпшення «я-концепції». Крім того, вони не лише самі дуже низько оцінюють результати своєї діяльності, але і у край заклопотані думкою інших, якщо з боку останніх найбільш вірогідна несприятлива оцінка. Особливо вразливою є самосвідомість підлітків перед маніпулятивною дією і тиском групи. Надалі людина із заниженою самооцінкою часто дає будь-яким діям інших людей негативну інтерпретацію, незалежно від того, наскільки позитивною ця дія виглядає в очах оточення.

Чим критичніший до себе підліток і чим вища його самооцінка, тим вищим є позитивний соціометричний статус. Чим вища самооцінка і чим вищий рівень домагань, тим нижчим є позитивний соціометричний статус або вищий негативний статус, залежно від поведінкових особливостей людини, які проявляються стосовно до групи. Відхилення в адекватності усвідомлення підлітком свого становища в колективі, як у бік переоцінки, так і у бік недооцінки, може призвести до небажаних результатів. Якщо учень переоцінює своє становище в класному колективі, то він, як правило, негативно ставиться до товаришів, проявляючи зневагу, недооцінка ж призводить до виникнення невпевненості, відчуженості у підлітка.

Методика 2. Тест «Моя самооцінка»

Мета: виявити рівень загальної самооцінки. Учасникам пропонується заповнити опитувальник, що містить 32 судження, з приводу яких можливі 5 варіантів відповідей:

- дуже часто – 4 бали;
- часто – 3 бали;
- іноді – 2 бали;
- рідко – 1 бал;
- ніколи – 0 балів.

Обробка результатів: для виявлення рівня самооцінки потрібно підсумувати бали за позитивні відповіді за всіма 32 судженнями [24, с. 148].

– від 0 до 25. Свідчить про високий рівень самооцінки, за яким особистість, як правило, не обтяжена «комплексом неповноцінності», правильно реагує на зауваження і рідко піддає сумніву власні дії;

– від 26 до 45. Свідчить про середній рівень самооцінки, коли особистість рідко страждає від «комплексу неповноцінності» й лише іноді намагається підлаштуватися під думку інших;

– від 46 до 128. Вказує на низький рівень самооцінки, за яким особистість болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди зважати на думку інших і часто страждає від комплексу неповноцінності.

Методика 3. Тест-опитувальник вольової саморегуляції у навчальній діяльності А. Звєркова й Е. Ейдмана

Дослідження за допомогою тест-опитувальника проводиться або з однією людиною, або із групою. Щоб забезпечити незалежність відповідей випробовуваних, кожен одержує текст тесту-опитувальника, бланк для відповідей, на якому надруковані номери питань і поруч із ними графа для відповіді. Слід було уважно прочитати кожне й вирішити, правильне чи неправильне це твердження. Якщо правильне, то в аркуші для відповідей проти номера цього твердження поставити знак «плюс», а якщо неправильне, то «мінус».

Мета обробки результатів – визначення величин індексів вольового самоконтролю за пунктами загальної шкали (З) й індексами за субшкалами «наполегливість» (Н) і «самовладання» (С).

Кожен індекс – це сума балів, отримана при підрахунку збігів відповідей випробовуваного із ключем загальної шкали або субшкали.

У опитувальнику є 6 маскувальних тверджень. Тому загальний сумарний бал за шкалою «З» повинен перебувати у діапазоні від 0 до 24, за субшкалою «наполегливість» – від 0 до 16 і за субшкалою «самовладання» – від 0 до 13.

Для підрахунку індексів вольового самоконтролю:

Загальна шкала 1-, 2+, 3+, 4+, 5+, 6-, 7+, 9+, 10-, 11+, 13-, 14-, 16-, 17+, 18+, 20+, 21-, 22-, 24+, 25-, 27+, 28-, 29-, 30-

«Наполегливість» 1-, 2+, 5+, 6-, 9+, 10-, 11+, 13-, 16-, 17+, 18+, 20+, 22-, 24+, 25-, 27+

«Самовладання» 3+, 4+, 5+, 7+, 13-, 14-, 16-, 21-, 24+, 27+, 28-, 29-, 30-

Під рівнем вольового самоконтролю розуміється міра оволодіння власною поведінкою у різних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, станами й спонуканнями.

Рівень розвитку вольового самоконтролю може бути охарактеризовано загалом та окремо за такими властивостями характеру, як наполегливість і самовладання.

Рівні вольової саморегуляції визначаються у зіставленні з середніми значеннями кожної зі шкал. Якщо вони становлять більше половини максимально можливої суми збігів, то цей показник відбиває високий рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості або самовладання. Для шкали «З» ця величина дорівнює 12, для шкали «Н» – 8, для шкали «С» – 6.

Високий бал за шкалою «З» характерний для осіб емоційно зрілих, активних, незалежних, самостійних. Їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття відповідальності. Як правило, вони добре рефлексують особисті мотиви, планомірно реалізують наміри, що постали, уміють розподіляти зусилля й здатні контролювати свої вчинки, мають виражену соціально-позитивну спрямованість. У крайніх випадках у них можливе наростання внутрішньої напруженості, пов'язаної з прагненням проконтролювати кожен нюанс власного поведінки й тривогою з приводу найменшої його спонтанності.

Низький бал спостерігається у людей чутливих, емоційно нестійких, ранимих, невпевнених у собі. Рефлексивність у них невисока, а загальна активність, як правило, знижена. Для них властива імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії й самоконтролю.

Субшкала «наполегливість» характеризує силу намірів людини – її прагнення до завершення початої справи. На позитивному полюсі – діяльні, працездатні люди, що активно прагнуть до виконання наміченого, їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, але відволікають альтернативи й спокуси, головна їхня цінність – почата

справа. Таким людям властива повага до соціальних норм, прагнення повністю підкорити їм свою поведінку. Таким людям властива можлива втрата гнучкості поведінки, поява маніакальних тенденцій. Низькі значення за цією шкалою свідчать про підвищену лабільність, непевність, імпульсивність, які можуть призвести до непослідовності й навіть розкиданості поведінки. Знижене тло активності й працездатності, як правило, компенсується у таких осіб підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактування соціальних норм.

Субшкала «самовладання» відбиває рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. Високий бал за субшкалою набирають люди емоційно стійкі, що добре володіють собою в різних ситуаціях. Властивий для них внутрішній спокій, впевненість у собі звільняє від страху перед невідомістю, підвищує готовність до сприйняття нового, несподіваного й, як правило, сполучається з волею поглядів, тенденцією до новаторства й радикалізму. Разом з тим, прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження спонтанності може приводити до підвищення внутрішньої напруженості, переваги постійної заклопотаності й стомлюваності.

На іншому полюсі цієї субшкали – спонтанність та імпульсивність у сполученні з уразливістю й перевагою традиційних поглядів обгороджують людину від інтенсивних переживань і внутрішніх конфліктів, сприяють незворушному тлу настрою.

Соціальна бажаність високих показників за шкалою неоднозначна. Високі рівні розвитку вольової саморегуляції можуть бути пов'язані з проблемами в організації життєдіяльності й відносинах з людьми. Часто вони відбивають появу дезадаптивних форм поведінки. На відміну від них, низькі рівні самовладання у низці випадків виконують компенсаторні функції, але також свідчать про порушення у розвитку властивостей особистості і її вмінні будувати відносини з іншими людьми й адекватно реагувати на ті або інші ситуації.

Методика 4. Багаторівневий особистісний опитувальник

«Адаптивність» О. Маклакова, С. Чермяніна

Можливість дослідити особливості адаптації дає багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» О. Маклакова, С. Чермяніна.

Опитувальник містить 165 питань і має такі шкали:

- «адаптивні можливості» (АЗ);
- «нервово-психічна стійкість» (НПС);
- «комунікативні здібності» (КЗ);
- «моральна нормативність» (МН) [59, с. 180].

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку кількості збігів відповідей випробовуваного із ключем за кожною зі шкал.

Починати обробку треба зі шкали вірогідності, щоб оцінити прагнення обстежуваного представити себе в більш соціально привабливому вигляді.

Якщо обстежуваний набирає за шкалою вірогідності більше 10 балів, результат тестування варто вважати недостовірним і після проведення роз'яснювальної бесіди слід повторити тестування.

Загальна адаптованість визначається так.

1. Додаються отримані суми балів за шкалами «Адаптивні здатності», «Нервово-психічна стійкість», «Комунікативні здібності», «Моральна нормативність» [19, с. 257].

2. Високий рівень адаптованості визначається тоді, коли загальна сума набраних балів перебуває в інтервалі 204-303 бали.

3. Сума балів у проміжку 102-203 бали свідчить про середній рівень адаптованості.

4. Низький рівень адаптованості передбачається в тому разі, коли загальна сума балів перебуває в інтервалі 1-101 бал.

2.3. Впровадження результатів дослідження в програму соціальної роботи з дітьми-сиротами та сім'ями, що виховують дітей-сиріт

Після проведення дослідження за методикою «Особистісний опитувальник для підлітків А. Айзенка» були отримані такі результати. За опитувальником Г. Айзенка серед опитуваних дітей підліткового віку були отримані дані, що визначають особистісні риси за шкалами «Екстравертність – Інтровертність», «Нещирість», «Нейротизм». Були підраховані кількісні та відсоткові показники за шкалами «Екстравертність – Інтровертність», «Нещирість», «Нейротизм» у підлітків, які брали участь у дослідженні (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Показники опитування за методикою «Особистісний опитувальник А. Айзенка»

Екстраверсія / інтроверсія	Нейротизм	Нещирість
18 (36%)	20 (40%)	12 (24%)

12 підлітків, або 24% від загальної кількості опитуваних є інтровертами, людьми, що спрямована на внутрішні явища власного суб'єктивного світу (замкнені, пасивні). Наявність екстра- чи інтроверсії визначається залежністю реакцій і діяльності людини від зовнішніх вражень, що виникають на цю мить (екстравертованість), чи від образів, уявлень і думок, по пов'язаних із минулим і майбутнім (інтровертованість).

У невротиків легко виникають депресивні стани навіть у звичайних життєвих ситуаціях. На думку Г. Айзенка, два фактори – невротизм та екстраверсія-інтроверсія – є основними параметрами особистості людини.

Екстраверти добре засвоюють соціальні норми та легко налагоджують контакти з іншими людьми, тоді як інтроверти погано пристосовуються до незвичайних ситуацій і важко входять у чужий для них світ почуттів інших людей. Екстраверт

відкритий для зовнішніх впливів, а інтроверт, навпаки, глухий до всього, що існує поза його власною особистістю.

За шкалою «Нейротизму» більшість опитуваних мають високий нейротизм (20 опитуваних підлітків, або 40%), збудливість та нестійкість.

За шкалою «Нещирості» четверо (24%) з досліджуваних показали високі показники нещирості.

Відобразимо отримані дані за допомогою рисунка 2.1.

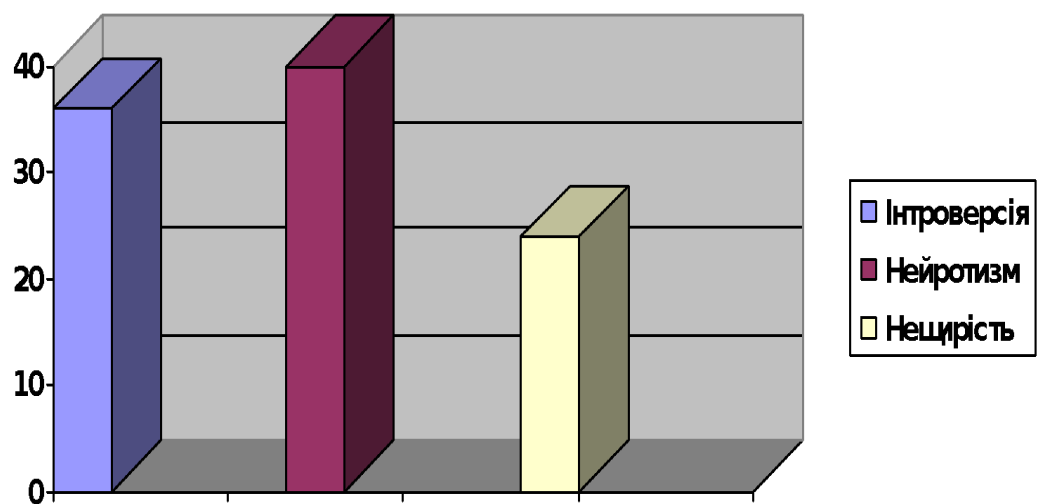

Рис. 2.1. Показники адаптивності

З рисунку бачимо, що найбільший прояв у опитуваних підлітків має показник нейротизму, середнє вираження має показник інтроверсії, найнижчий показник за шкалою нещирості.

Після опитування підлітків за тестом «Моя самооцінка» були отримані такі результати (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники рівня самооцінки підлітків

№ п/п	Висока самооцінка	Середня самооцінка	Низька самооцінка
1.	6	19	25
2.	12%	38%	50%

З наведених даних видно, що серед опитуваних підлітків низький рівень самооцінки. Кількість підлітків (25 (50%)) вказує на перевагу низького рівня самооцінки, за яким вони болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, намагаються завжди зважати на думку інших і часто страждають від комплексу неповноцінності.

Підлітки з середньою самооцінкою 19 (38%) рідко страждають від комплексу неповноцінності й лише іноді намагаються підлаштуватися під інших. Високий рівень самооцінки мають 6 (12%) підлітків. Отже, самооцінка дитини підліткового віку, його оцінка вчителем та ровесниками взаємопов'язані та здатні взаємовпливати.

Дані, отримані в ході дослідження, дадуть змогу психологу розробити програму роботи: розробити психотренінги, створити ігрові ситуації для підвищення статусу дитини, залучити до роботи батьків. Для підвищення самооцінки дитини треба підвищувати статус дитини. Похвала чи засудження, критика підлітка з боку вчителя, батьків впливає на статус дитини і тим самим регулюється самооцінка дитини.

Відобразимо отримані дані за допомогою рисунка 2.2.

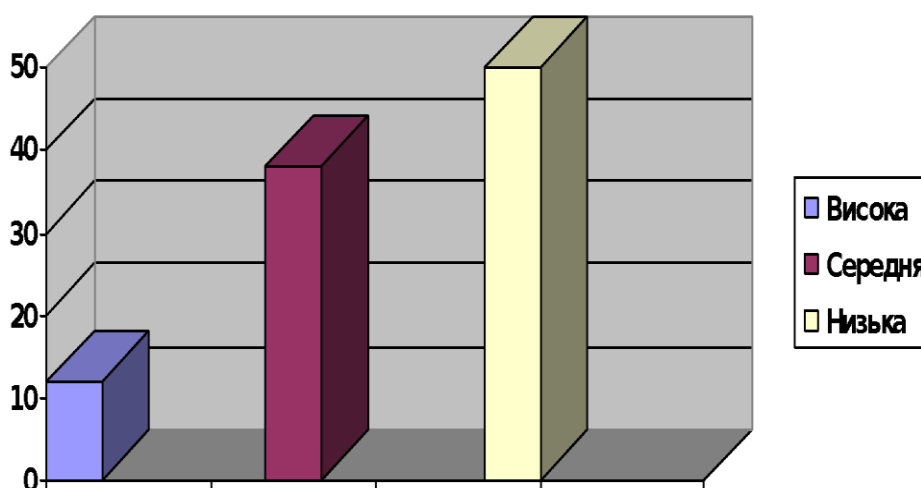

Рис. 2.2. Показники самооцінки підлітків

З рисунку бачимо, що найвищий показник має низький рівень самооцінки, середній показник має середній рівень самооцінки та низький показник має високий рівень самооцінки.

Після проведення дослідження за *тестом вольового самоконтролю за тестом-опитувальником А. Звєркова й Е. Ейдмана* були отримані такі результати (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Показники вольового самоконтролю тест-опитувальник А. Звєркова й Е. Ейдмана

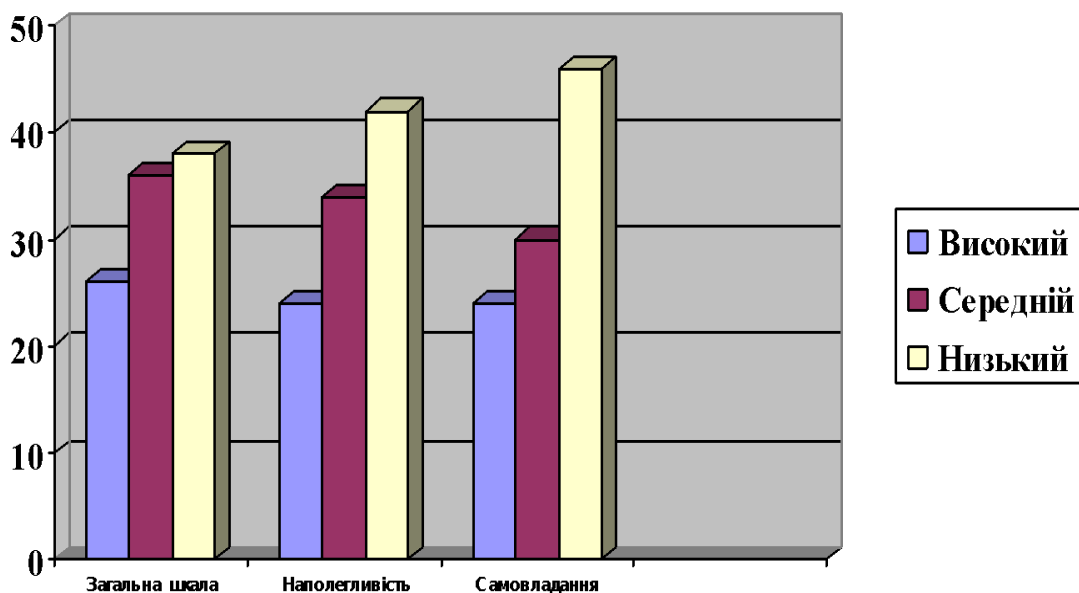
	<i>Загальна шкала</i>	<i>Наполегливість</i>	<i>Самовладання</i>
Високий	13 (26%)	12 (24%)	12 (24%)
Середній	18 (36%)	17 (34%)	15 (30%)
Низький	19 (38%)	21 (42%)	23 (46%)

З таблиці видно, що за загальною шкалою 13 (26%) підлітків мають високий рівень, середній рівень мають 18 (36%) підлітків, низький показник мають 19 (38%) підлітків.

Під час оцінювання наполегливості високий показник отримали 12 (24%) підлітків, середній показник отримали 17 (34%) підлітків, низький рівень мають 21 (42%) підлітків.

Під час оцінювання самовладання у підлітків високий показник отримали 12 (24%) підлітків, середній показник отримали 15 (30%) підлітків, низький рівень мають 23 (46%) підлітків.

Потім вони були зображені за допомогою рисунка.

**Рис.2.3. Показники вольового самоконтролю тест-опитувальник
А. Зверкова й Е. Ейдмана**

З рисунку видно, що високий рівень має низькі показники за всіма шкалами (загальною шкалою, наполегливості, самовладання). Середній показник у середнього рівня прояву показника за загальною шкалою, показник наполегливості та самовладання. Низькими є показники низького рівня самовладання підлітків.

Після опитування за багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» О. Маклакова, С. Чермяніна були отримані такі результати (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівні адаптивності особистості

Рівні адаптивності	Усього (50 осіб)	
	Осіб	%
Високий	8	16%
Середній	24	48%
Низький	18	36%

Отже, бачимо, що високий рівень адаптивності притаманний 8 (16%) опитаним підліткам. Середній рівень притаманний 24 (48%) підліткам. Низький рівень адаптивності мають 18 (36%) опитаних.

Відобразимо отримані дані за допомогою рисунка 2.4.

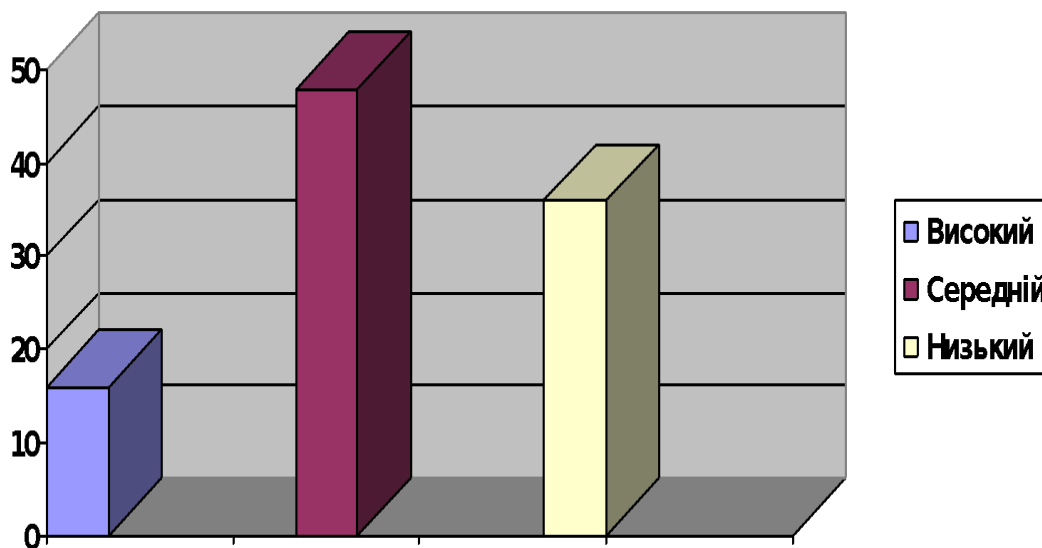

Рис. 2.4. Показники адаптивності

Отже, бачимо, що найвищий показник має середній рівень адаптивності опитаних, середній показник має низький рівень адаптивності. Найменший показник має високий рівень адаптивності.

Результати дослідження показують, що дитину потрібно готувати до «переміщення», говорити, що вона перейде в нову сім'ю. Вікових обмежень проведення підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу в різні форми життєвладування немає.

Відповідно до віку здійснюється підготовка. З дітьми молодшого та шкільного віку (6-10 років) проводять казко-, лялько- терапію, з дітьми підліткового віку загалом це бесіди. Відповідно віку повинні бути ті пояснення та підходи за якими буде здійснюватись підготовка. Чим старше дитина тим важче здійснюється її підготовка. Це залежить і від її минулого життєвого досвіду, в більшості випадків

він був негативним, діти меншого віку більш довірливі і прагнуть по швидше перейти в сім'ю.

Соціальні працівники зазначають, що готувати підлітків необхідно плануючи їхнє майбутнє. Прийнявши ситуацію та донести дитині, що з'явиться нові значимі люди і вони їм потрібні. З дітьми молодшого шкільного віку краще і швидше проходить процес підготовки до переміщення в нову форму життя. В таких дітей немає великого життєвого досвіду, тому хороший витісняє негативний.

В ході емпіричного дослідження було з'ясовано, що кожна дитина, яку планують перемістити в іншу форму життєвладштування, має свої психологічні, соціальні та психоемоційні характеристики. Саме тому сформувалась відповідна процедура підготовки дітей-сиріт до життя в сім'ї, яка формує потреби у дитини йти в нову сім'ю.

Процедура включає в себе переживання розриву з біологічною родиною та формування готовності до переходу. Діти переживають травму, з ними проводиться терапевтична робота. Індивідуально до кожної дитини, відповідно до її ситуації, прописується індивідуальний план роботи. Здійснюється оцінка потреб дитини. Для дитини підбирається ресурс батьків, оскільки для одних дітей необхідне виховання в більш жорсткому, або «м'якому» вихованні. Психологи наголошують на тому, що практикується модель підготовки громадян «візит в сім'ю», коли для дитини підбрались потенційні прийомні батьки, батьки-вихователі. Центри соціальної реабілітації їх керівництво дозволяє дитині разом із психологом, або соціальним працівником навідати прийомну сім'ю, або дитячий будинок сімейного типу, де саме проживають батьки та в яких умовах. Проводиться лише в тому випадку коли для дитини вже підбрані батьки. Ми вважаємо, що підготовку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу в різні форми життєвладштування, потрібно розглядати у двох варіантах. Діти яких беруть у нову сім'ю та тих хто залишається в організації. Оскільки, в дітей яких не влаштовують в нову сім'ї довгий час виникає думка того, що їх більше ніколи не влаштують в нову сім'ю.

При розробці технологій та програм соціально роботи з дітьми-сиротами та сім'ями, що виховують дітей-сиріт важливим є завдання пошуку нестандартних методів ранньої діагностики і корекції порушеного розвитку підлітків, визначення психологічних особливостей. Найбільш адекватною технологією виконання цих завдань можна вважати аналітико-перетворювальний метод – коригування особистості дитини, що здійснюється в такій послідовності:

1) психологічна кваліфікація особистісних деформацій підлітка, вияв їх внутрішніх механізмів, визначення рівнів психічних змін, мотиваційно-потребової та ціннісно-смислової сфери:

2) визначення на основі проведеного аналізу конкретних завдань і сфер, де можливі профілактичні та корекційні впливи:

3) знаходження, розробка і апробація тактичних прийомів діагностичних і корекційних методик, оптимальних умов, що сприяють їх реалізації.

На сьогоднішній день на законодавчому рівні не прописана процедура підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу в різні форми життєвляштування.

Необхідно проводити підготовку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до тієї форми життя в яке вона буде переміщена. Програму підготовки необхідно розробляти визначивши яка краще форма влаштування підходить для дитини-сироти.

З'ясовано, що для дітей дошкільного віку кращою формою влаштування є усиновлення та опіка, для молодшого шкільного віку є прийомна сім'я та для підлітків дитячий будинок сімейного типу та соціальний гуртожиток.

Проводячи підготовку дітей-сиріт до відповідної форми влаштування потрібно враховувати такі показники як минулий життєвий досвід, вік, індивідуальні особливості, мотивацію та наявність родичів. Перспективи дослідження полягають у розробці критеріїв соціально-психологічної готовності дітей-сиріт до переходу різні форми життєвляштування.

Висновки до другого розділу

Сімейно орієнтований підхід передбачає об'єднання потенціалу і можливостей різних соціальних інституцій, працівників соціальної сфери, громадськості для запровадження на партнерських засадах комплексу інтегрованих послуг, що гарантують безпечний догляд за дітьми, забезпечення потреб дітей та їх соціалізації, зміцнення інституту сім'ї, формування засад відповідального батьківства.

Соціальні працівники говорять про те що, готувати дитину до переміщення тоді коли є кандидати, які планують взяти дитину у сім'ю. Кандидатам дається інформація про особливості дитини, рекомендації щодо взаємодії з дитиною, в залежності від віку дитини обираються відповідні справи.

На основі емпіричного дослідження ми з'ясували, що під час підготовки дітей-сиріт до переходу в різні форми життєвладштування необхідно враховувати такі показники як минулий життєвий досвід, вік, наявність родичів, мотивації та індивідуальні особливості.

У дослідженні було використано такі методики:

1. Методика «Особистісний опитувальник Г. Айзенка для підлітків».
2. Тест «Моя самооцінка».
3. Тест-опитувальник вольової саморегуляції у навчальній діяльності

А. Зверкова й Е. Ейдмана.

4. Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»

О. Маклакова, С. Чермяніна.

При розробці технологій та програм соціально роботи з дітьми-сиротами та сім'ями, що виховують дітей-сиріт важливим є завдання пошуку нестандартних методів ранньої діагностики і корекції порушеного розвитку підлітків, визначення психологічних особливостей. Найбільш адекватною технологією виконання цих завдань можна вважати аналітико-перетворювальний метод – коригування особистості дитини, що здійснюється в такій послідовності:

1) психологічна кваліфікація особистісних деформацій підлітка, вияв їх внутрішніх механізмів, визначення рівнів психічних змін, мотиваційно-потребової та ціннісно-сміслової сфери:

2) визначення на основі проведеного аналізу конкретних завдань і сфер, де можливі профілактичні та корекційні впливи:

3) знаходження, розробка і апробація тактичних прийомів діагностичних і корекційних методик, оптимальних умов, що сприяють їх реалізації.

На сьогоднішній день на законодавчому рівні не прописана процедура підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до переходу в різні форми життєвлаштування.

ВИСНОВКИ

Стабільність держави, її економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб.

Для будь-якого суспільства характерним є такий зв'язок: зі зниженням потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей у суспільстві активно виявляється феномен соціального сирітства – зростає кількість дітей, які залишаються без батьківського піклування. Ця ознака, на жаль, не обминула і нашого суспільства.

Помітною тенденцією останніх років є відокремлення сім'ї від батьківства. Насамперед вона проявляється у значному збільшенні неповних сімей, часто в результаті свідомої відмови від реєстрації шлюбу, з метою отримання соціальної допомоги від держави.

Все це і призводить до поширення сирітства в Україні, що має особливо загрозливий характер для такої його складової, як соціальне сирітство.

Основними причинами залишення дітей без батьківського піклування є:

- соціально-економічні, пов'язані із зубожінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво батьків, тривала відсутність батьків, відсутність постійного житла, розлучення батьків);
- морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямованого на дітей);
- психологічні (суб'єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї (неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів), нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів;
- медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливають виконання батьківських обов'язків.

Недосконалість сьогоденного буття призводить до нових, не передбачених чинним законодавством причин поширення соціального сирітства. Так, наприклад, останнім часом дедалі частіше трапляються випадки, коли батьки приводять своїх дітей до притулків для дітей, медичних закладів і залишають їх там, відмовляючись при цьому виконувати стосовно них свої батьківські обов'язки.

Сирітство – це соціальне явище, поява якого обумовлена наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків у результаті позбавлення останніх батьківських прав або визнання їх в установленому порядку недієздатними, безвісно відсутніми.

Окрему групу дітей-сиріт становлять діти, від яких батьки відмовились ще у пологових будинках або яких, народивши, покинули чи «підкинули» кому-небудь, чи залишили будь-де. У цілому такі факти можна пояснити соціально-фізіологічною незрілістю матері, яка народжує дитину, легковажного ставлення дівчат-підлітків до вагітності та її наслідків, намагання приховати від близьких факт народження дитини, поганим матеріальним станом сім'ї породіллі. Майже 100 новонароджених стають сиротами уже в перші години свого життя, тому що від них відмовляються матері у пологових будинках

Вирішення проблем дітей, які потребують соціального захисту, законом покладено на органи опіки та піклування. Безпосереднє виконання функцій щодо виявлення таких дітей, їх влаштування покладаються на служби у справах дітей, охорони здоров'я, соціального захисту населення, у справах сім'ї та молоді, відділи (управління) освіти. Перебуваючи у постійному контакті, вони зобов'язані вживати всіх можливих заходів щодо захисту прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, були покинуті, виховуються у сім'ях опікунів, інтернатних закладах (у тому числі приватних), надавати допомогу органам опіки й піклування у своєчасному побутовому влаштуванні таких дітей.

Основними нормативними актами, що регулюють питання соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування є: Конституція України, Сімейний Кодекс України, Закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування». Безперечно, ці документи значно допомагають регулювати підтримку і захист знедолених дітей. Проте у сучасних умовах конче потрібен подальший розвиток нових форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тому особлива увага нині приділяється розвитку сімейних форм опіки та подальшому впровадженню інституту прийомної сім'ї.

З проголошенням незалежності країна успадкувала громіздку систему інтернатних закладів для дітей, яка забезпечувала утримання дітей, у той час як сучасні європейські підходи орієнтовані на родинне виховання та утримування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Поява нових – сталих та тимчасових — форм родинного виховання і утримування, зумовлена соціальними потребами гуманітарного виховання, необхідністю максимального врахування інтересів дитини, яка втратила сімейне оточення, забезпечення оптимальних умов її життєдіяльності, необхідністю трансформації неефективного інституційного утримання таких дітей.

В Україні відновлюється така форма сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, які залишились без піклування батьків, як сімейний патронат. Патронат передбачає тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, потребує захисту, в сім'ї патронатних вихователів. Патронат над дитиною (у закордонній практиці – фостерний догляд) має характер специфічних договірних відносин, регламентованих нормами сімейного права. Водночас на нього впливають інші інститути, суміжні з патронатом над дітьми, зокрема, норми цивільного права. При цьому норми сімейного та цивільного права не завжди узгоджені.

На нашу думку готувати дитину-сироту потрібно не тоді, коли для неї вже знайдені батьки, а раніше. Цей процес є тривалим, тому буде краще для дитини поступово готуватись до переходу в іншу форму життєвлаштування. Для дитини буде травматичне влаштування в нову сім'ю, оскільки вона ще не готова, а сім'я вже підібрана. Важливим аспектом при підготовці дитини до переходу в різні форми життєвлаштування є наявність чи відсутність родичів в дитини. Психологи

зазначають, навіть якщо дитина буде влаштована в іншу сім'ю, все одно необхідно підтримувати зв'язки з родичами, навіть якщо вони не зможуть забрати дитину до себе. Отже, якщо родичі адекватні і ведуть нормальний спосіб життя та будуть мати позитивний вплив на дитину, відповідне спілкування не зашкодить її психічному розвитку. Слід мати на увазі, якщо родичі дитини ведуть асоціальний спосіб життя, на думку психолога не є хорошим варіантом.

Наукові і юридичні дебати стосовно доцільності патронату і його організаційних аспектів свідчать про те, що існуючі сімейні форми виховання не можуть у повній мірі забезпечити потреб, пов'язаних із сімейним вихованням сиріт. Подальшої розробки потребують питання забезпечення сімейним вихованням дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, підліткового віку, інвалідів, немовлят. Актуальним є також використання патронату для тимчасового перебування дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях, із наданням комплексу соціальних послуг згідно потреб сім'ї. Упроваджуючи патронат у практичну діяльність, необхідно враховувати історичний досвід, особливо згубність створення нових інституційних закладів за рахунок ліквідації сімейних форм виховання.

Після проведення дослідження за кількома методиками, ми дійшли наступних висновків, за методикою «Особистісний опитувальник для підлітків А. Айзенка» виявилось, що найбільший прояв у опитуваних підлітків має показник нейротизму, середнє вираження має показник інтроверсії, найнижчим є показник за шкалою нещирості.

Після опитування підлітків за тестом «Моя самооцінка» були отримані такі результати: найбільший показник має низький рівень самооцінки, середній показник має середній рівень самооцінки та низький показник має високий рівень самооцінки.

Після проведення дослідження за тестом вольового самоконтролю за тестом-опитувальником А. Зверкова й Е. Ейдмана високий рівень має низькі показники за всіма шкалами (загальною шкалою, наполегливості, самовладання). Середній показник у середнього рівня прояву показника за загальною шкалою, показник наполегливості та самовладання. Низькими є показники низького рівня самовладання підлітків.

Після опитування за багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» О. Маклакова, С. Чермяніна найвищий показник має середній рівень адаптивності опитаних, середній показник має низький рівень адаптивності. Найменший показник має високий рівень адаптивності.

Необхідно проводити підготовку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до тієї форми життя в яке вона буде переміщена. Програму підготовки необхідно розробляти визначивши яка краще форма влаштування підходить для дитини-сироти.

З'ясовано, що для дітей дошкільного віку кращою формою влаштування є усиновлення та опіка, для молодшого шкільного віку є прийомна сім'я та для підлітків дитячий будинок сімейного типу та соціальний гуртожиток.

Найбільш ефективним, що може сприяти вирішенню проблем соціального становлення різнобічного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, є передача їх на виховання у сім'ю, у природне соціально-педагогічне середовище, що спроможне впливати на виховання дитини. Саме в сім'ї формуються світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто усі ті якості, які згодом становитимуть її сутність як особистості.

Саме шляхом створення альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, можна реалізувати вимоги міжнародних документів щодо забезпечення права дитини, перш за все дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування – зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння. Такою альтернативною формою соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є прийомна сім'я.

